

PAPER DETAILS

TITLE: Abbâsîler Dönemi Sosyal Hayatın Bir Göstergesi Olarak Kilik Kiyafet Kültürü (750-850)

AUTHORS: Murat BIYIKLI

PAGES: 9-47

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2201465>

**Abbâsîler Dönemi Sosyal Hayatın Bir Göstergesi Olarak Kılık Kıyafet
Kültürü (750-850)**

Murat BIYIKLI

Dr. Öğr. Üyesi, Kayseri Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,

İslam Tarihi Anabilim Dalı

Assist. Prof., Kayseri University, Faculty of Theology,

Department of Islamic History

Kayseri/Turkey

muratbiyikli@kayseri.edu.tr

[orcid.org/ 0000-0002-3432-3727](https://orcid.org/0000-0002-3432-3727)

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 19 Ocak / January 2022

Kabul Tarihi / Accepted: 6 Mart / March 2022

Yayın Tarihi / Published: 30 Haziran / June 2022

Yayın Sezonu / Pub. Date Season: Haziran / June

Sayı / Issue: 18 **Sayfa / Pages:** 9-47

Atıf / Cite as: Bıyıklı, Murat. “Abbâsîler Dönemi Sosyal Hayatın Bir Göstergesi Olarak Kılık Kıyafet Kültürü (750-850) [Dress Culture as an Indicator of Social Life in the ‘Abbāsids Period (750-850)]”. *Amasya İlahiyat Dergisi-Amasya Theology Journal* 18 (June 2022): 9-47
<https://doi.org/10.18498/amailad.1060191>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Amasya University, Faculty of Theology, Amasya, 05100 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/amailad>.

Dress Culture as an Indicator of Social Life in the ‘Abbāsīd Period (750-850)

Abstract

Dressing, which has a history as much as human history, has become a tradition over time, and a culture of dress has been formed. Dressing habits of people depend on many factors such as social, artistic values, religious belief, gender, age, stratum, profession, marriage, birth, death, fashion, geography and climate. In line with human beliefs, he developed his unique understanding of attire by being influenced by the geography around the culture he lived in. Attire is another aspect of expressing one's self and culture, and is considered one of the elements that make up nationality in culture. In this context, attire provides valuable information about the country, period, person or group. In addition to the fact that each society has its own attire, there are clothing differences that define them even among people living in the same society. In the early days of the Islamic society, the plain clothes of the Hijāz region, known to the Arabs before, continued to be worn, except for a few changes. The common clothes of this period consisted of kamis worn on the body, izār, and na‘l and huff worn on the feet. This simple dress culture, which dominated the period of the Prophet Muhammad, maintained its main lines until the Umayyads, although it underwent minor changes in the time of Osman. The fact that the Umayyads followed a different management style from the period of the four caliphs in the context of state administration and that some caliphs gave importance to luxury, pomp and ostentation brought about a change in all areas of social life. The new cultures encountered with the conquests also spread to the Islamic state, and as a result, the relevant cultures caused changes in attire. This change continued during the reign of Sulaymān b. ‘Abd al-Malik (715-717). An ornate and colorful style of clothing has become widespread. There was no notable change in the period after that. This change in clothing has taken its place in society in accordance with Islam and the orders of religion. The wind of change that started during the Umayyads took a completely different turn in the ‘Abbāsīds. The power of the state, the expanding lands and the growing economy brought about the change in the social field very quickly. Undoubtedly, clothing style has taken its place among this wind of change. In addition to the social groups inherited from the Sāsānids, strict protocol rules influenced the ‘Abbāsīds. The rules of protocol spread all over the palace, and new officials who took care of the clothes named Sāhibu al-Kisva were appointed. Clothes specific to people in different

strata of society have emerged. The same clothes were worn by different groups in different shapes and forms. In addition, there have been changes in the shape of the same dresses over time. Different colors such as black, green and white, which are preferred in dresses, have been identified and their meanings have been emphasized. In this research, the dress culture of the 'Abbāsīds from the establishment to the end of the first century is discussed within the framework of the subjects that were affected. The study continues by considering the clothes one by one, after the general information about the dress culture before the 'Abbāsīds and the first century. Findings about clothes in this period of 'Abbāsīds; classified as head, body and foot wear. Those worn on the feet were left to another study. In the study, the clothes worn on the head were determined as kalensuva, tavīle, imāme, rusāfiyye, asābe, humār, kīnā', mikna', burku', nikāb, lisām, taylesān, daniyye, kub', tāk and iklīl. The clothes worn on the body have been identified as burde, dūrāa, veşy, kabā', izār, ridā, mübattane, gown, haftān, bathrobe, fur, kamīs, minteka, tikke, mitraf, zūnnār, sirvāl, sudra, tennūr and gilāle. The relationship of the aforementioned clothes with belief, geography and culture has been revealed. Fabric and touch patterns such as cotton, linen, silk, wool and velvet are mentioned. The economic situation of the people who wear them and their position in the society were examined.

Keywords: Islamic History, 'Abbāsīds, Hārūn al-Rashīd, Ma'mūn, Dress.

Abbāsīler Dönemi Sosyal Hayatın Bir Göstergesi Olarak Kılık Kıyafet Kültürü (750-850)

Öz

İnsanlık tarihi kadar geçmişi olan giyinme, zamanla bir gelenek hâline gelmiş, kılık kıyafet kültürü oluşmuştur. İnsanların giyinme alışkanlıkları, toplumsal, sanatsal değerler, dini inanç, cinsiyet, yaş, tabaka, meslek, evlilik, doğum, ölüm, moda, coğrafya ve iklim gibi birçok etkene bağlı olmuştur. İnsan inançları doğrultusunda, yaşadığı kültür çevresinde coğrafyadan etkilenecek kendine özgü kılık kıyafet anlayışını geliştirmiştir. Kılık kıyafet, kendi benliğini ve kültürünü ifade etmenin bir başka yönü olup kültürde milliliği oluşturan unsurlardan sayılmaktadır. Bu çerçevede kılık kıyafet, ülke, dönem, kişi ya da gruplar hakkında kayda değer bilgiler vermektedir. Her toplumun kendine ait kılık kıyafetlerinin olmasının yanı sıra aynı toplum içinde yaşayan insanlar arasında bile farklı grupların birbirinden ayırt edilmesini mümkün kılan giyim kuşam farklılıkları vardır. İslâm toplumunun ilk zamanlarında, Arapların daha önceden bildiği, Hicaz bölgesinin sade kıyafetleri, birkaç değişiklik haricinde varlığını

devam ettirmiştir. Bu dönemin yaygın elbiseleri vücuda giyilen kamîs, izâr ve ayağa giyilen na‘l ve hufftan ibarettir. Hz. Peygamber (sav) dönemine hâkim olan bu sade kılık kıyafet kültürü, Hz. Osman zamanında küçük değişimler geçirse de Emevîlere kadar ana hatlarıyla aynı şeklini muhafaza etmiştir. Emevîlerin devlet idaresi bağlamında dört halife döneminden farklı bir yönetim tarzı izlemesi ve bazı halifeler müstesna lükse, şatafat ve debdebeye önem vermesi, sosyal hayatın tüm alanlarında değişimi de beraberinde getirmiştir. Fetihlerle beraber karşılaşılan yeni kültürler de İslâm devletine sirayet etmiş, neticede ilgili kültürler kılık kıyafette birtakım değişikliklere neden olmuştur. Bu değişim Süleyman b. Abdülmelik (715-717) döneminde de devam etmiştir. Süslü ve bir o kadar da rengârenk bir giyim tarzı yaygınlaşmıştır. Ondan sonraki dönemde dikkate değer bir değişim olmamıştır. Kılık kıyafetteki bu değişiklik İslâm’a ve dinin emirlerine uygun bir şekilde toplum içindeki yerini almıştır. Emevîler döneminde başlayan değişim rüzgârı Abbâsîlerde bambaşka bir hâl almıştır. Devletin sahip olduğu güç, genişleyen topraklar ve büyüyen ekonomi, çok hızlı bir şekilde sosyal alandaki değişikliği de beraberinde getirmiştir. Bu değişim rüzgârı arasında hiç şüphesiz giyim tarzı da yerini almıştır. Sâsânilerden intikal eden sosyal grupların yanı sıra katı protokol kuralları Abbâsîleri etkisi altına almıştır. Teşrifat kuralları sarayın tamamına sirayet etmiş, Sâhibü’l-Kisve adında kıyafetlerle ilgilenen yeni görevliler tayin edilmiştir. Toplumun farklı kesimlerindeki insanlara özgü kıyafetler ortaya çıkmıştır. Aynı kıyafetler farklı zümreler tarafından farklı şekil ve formlarda giyilmiştir. Bununla beraber aynı elbiselerin şeklinde de zamanla değişiklikler olmuştur. Elbiselerde tercih edilen siyah, yeşil ve beyaz gibi farklı renkler tespit edilmiş, akabinde bunların taşıdıkları anlamlar üzerinde durulmuştur. Bu çalışmada Abbâsîlerin kuruluşundan ilk asrının sonuna kadarki kılık kıyafet kültürü etkilendiği konular çerçevesinde ele alınacaktır. Çalışma, Abbâsîlerin öncesinde ve ilk asrındaki kılık kıyafet kültürü hakkındaki genel bilgilerden sonra kılık kıyafet kültürü hakkındaki ayrıntılı bilgiler üzerinden devam edecektir. Abbâsîlerin bu döneminde kıyafetlere dair ulaşılan bulgular; başa, bedene ve ayağa giyilenler şeklinde sınıflandırılmıştır. Ayağa giyilenler başka bir araştırmaya bırakılmıştır. Çalışmada başa giyilen kıyafetler olan kalensuva, tavîle, imâme, rusâfiyye, asâbe, hımâr, kınâ‘, mikna‘, burku‘, nikâb, lisâm, taylesân, daniyye, kub‘, tâc ve iklîlden bahsedilmiştir. Bedene giyilen kıyafetler ise bürde, dürrâa, veşy, kabâ‘, izâr, ridâ, mübattane, cübbe, haftân, bornos, kürk, kamîs, minteka, tikke, mitraf, zünnâr, sirvâl, sudrâ, tennûr ve gilâle şeklinde ele alınmıştır. Bahsi geçen kıyafetlerin inançla, coğrafya ve kültür ile olan ilişkisi ortaya çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra pamuk, keten, ipek,

yün ve kadife gibi kumaş ve dokunuş şekillerinden bahsedilmiştir. Bunları giyen kişilerin ekonomik durumu ve toplum içindeki konumu incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Abbâsîler, Hârûnürreşîd, Me'mûn, Kıyafet.

Giriş

İnsan, fitratı gereği beslenmeye ve giyinmeye ihtiyaç duymaktadır. Yeme, içme ve giyinme insanın varlığını devam ettirebilmesi için hayati öneme sahiptir. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde zamanla yeni ihtiyaçların gelişebileceği zikredilmekle beraber insanların doğuştan gelen kaçınılmaz bazı ihtiyaçları olduğu ifade edilmektedir. Bunların en temelinde de yeme, içme, giyinme ve barınma gibi insan bedenini gerektirdiği fizyolojik ihtiyaçlar yer almaktadır.¹ Bu manada giyim kuşam insan yaşamının olmazsa olmazlarından. Öyle ki insanlığın dünyada var olduğu ilk andan itibaren giyim kuşam anlayışının bulunduğundan söz edilmektedir.² Tıpkı yeme içme gibi fizyolojik ihtiyaçlar arasında değerlendirilen giyim kuşam tarzı toplumların gelenek göreneklerinden, yaşam tarzlarından, inançlarından, coğrafi çevreden etkilenmiş, neticede her bölgeye ve topluma özgü kılık kıyafet kültürü oluşmuştur. Diğer taraftan kültür ve medeniyetin zamanla değişip gelişmesine paralel olarak toplumların giyim kuşam anlayışları da değişmiş ve değişmeye devam etmektedir. Bu değişimin hızı da yine toplumsal değişimle orantılı olmuştur.³ Bu çalışmada sırasıyla kılık kıyafetin etkilediği ve etkilendiği konular değerlendirilmiştir. Abbâsîlerin ilk asrındaki kılık kıyafet kültürü hakkında genel bir bilgi verildikten sonra kıyafetler tek tek ele alınacaktır.

1. Kavramsal ve İlişkisel Çerçeve

1.1. Kılık Kıyafet ve Kültür İlişkisi

Kılık kıyafet, "elbise, çamaşır, makyaj, saç şekilleri, aksesuar, başa ve ayağa giyilenlerin tümü demektir". İnsanlık tarihi kadar geçmiş olan giyinme, zamanla bir gelenek haline gelmiş, kılık kıyafet kültürü

¹ Ali Köse, Ali Ayten, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), 59.

² Mahmut Tezcan, "Giyim Olgusuna Sosyo-Kültürel Bakış ve Türklerde Giyim", *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)* 16/1 (Erişim 05 Eylül 2019), 255.

³ Tezcan, "Giyim Olgusu", 258-259.

oluşturmuştur. Bu sosyokültürel yapıda insanların giyinme alışkanlıkları, toplumsal, sanatsal değerler, dini inanç ve ritüeller, cinsiyet, yaş, tabaka, meslek, evlenme-mutluluk veya cenaze-yas gibi durumlar ve moda gibi birçok etkene bağlı olmuştur.⁴

Maddi anlamda “insan vücudunu kapatan parçalar bütünü” olarak da tanımlanan kıyafet, sosyokültürel anlamda hem bir davranış şekli hem de bir iletişim aracıdır. Belirli kültürlerdeki kıyafetler, kendine özgü imgesel anlamlar taşımakta ve mesajlar içermektedir.⁵ Bu meyanda kılık kıyafet, kendi benliğini ve kültürünü ifade etmenin bir başka yönü olup kültürde milliliği oluşturan unsurlardan sayılmaktadır. Nasıl ki milletleri birbirinden ayıran kılık kıyafetler varsa aynı toplumda yaşayan insanlar arasında da onları tanımlayan giyim kuşam farklılıkları vardır. Nitekim farklı giyinme biçimlerinden o insanların düşünme tarzı ve karakterini çıkarmaya çalışanlar vardır.⁶ Bu durum siyasi, askeri, dini alanlar başta olmak üzere hemen her kesimde kendini açık bir şekilde göstermektedir.⁷ Bu çerçevede kılık kıyafetin, ülke, dönem, kişi ya da gruplar hakkında kayda değer bilgiler verdiği rahatlıkla söylenebilir. Söz gelimi Abbâsîlerde taylesân giyen birinden bahsedildiği zaman bu, o kişinin havas zümresinden olduğunu göstermektedir.

1.2. Kılık Kıyafet ve İnanç İlişkisi

İnanç, insan hayatının her noktasında kendini gösterir. Buna elbette kişilerin giyim kuşam şekilleri de dâhildir. İnsan, inancının emrettiği şekilde giyinmeyi bir zorunluluk addederken yasakladığı şekilde giyinmemeye de dininin emirleri gereği itina gösterir. Dünyanın birçok bölgesindeki çeşitli inançların öğretileri gereği, kılık kıyafette de farklılık arz ettikleri göze çarpmaktadır. Bu farklılıklar hem beşerî inançlarda hem de semavî dinlerde kendini göstermektedir. Örneğin Hinduizm’de üst

⁴ Tezcan, “Giyim Olgusu”, 255.

⁵ Mustafa Çağlayandereli vd., “Kültür Sosyolojisinde İhmal Edilen Konu: Giyim-Kuşam”, (I. Uluslararası Sanat, Tasarım ve Moda Kongresi, ed. Emine Koca vd. (Gaziantep: İksad, 2017), 870.

⁶ Tezcan, “Giyim Olgusu”, 258-259.

⁷ Metin Yılmaz, “Emevî ve Abbasî Dönemi Resmi Kıyafetleri”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/26-27 (01 Eylül 2008), 237-238.

bedeni örten “Uttariya” ile alt bedeni örten “Dhoti”⁸ adındaki kıyafetler, Hindular tarafından inançları gereği birer dini kıyafet olarak giyilir.⁹ Yine semavî dinlerden olan Yahudilik’te dinin simgelerinden olan talit,¹⁰ Hristiyanlık’ta papaz, rahip ve rahibeler tarafından giyilen elbiseler¹¹ ve ayrıca İslâm dininin gereği olarak giyilen kıyafetler de inanç ile kılık kıyafet arasındaki ilişkiyi açık bir şekilde göstermektedir.

1.3. Kılık Kıyafet ve Coğrafya İlişkisi

Kültürel ve dini etkenlerin yanı sıra yaşanan coğrafyanın da giyim kuşam şekillerine yön vermede aktif rol oynadığı bilinmektedir.¹² İnsan yaşadığı çevre ve bu çevrenin sunduğu imkânlarla göre giyim kuşam geliştirmiştir. Sıcak bölgelerde daha ince ve narin pamuksu kıyafetler tercih edilirken soğuk memleketlerde daha kalın ve yünlü kürk tarzı kıyafetler tercih edilmektedir. Hem sıcak hem soğuk iklimlerin olduğu yerlerde ise kıyafetler mevsimlere göre değişiklik arz etmektedir. Keçeyi birçok alanda kullanan Orta Asya’daki Türk boylarının giydiği kaftan, kepenek, kürk, çakşır ve keçe çizme ile soğuktan ve sıcaktan korunmak

⁸ Etek pantolona benzeyen ve dikilmemiş kumaştan yapılan Dhoti hakkında geniş bilgi için bkz. Sara Pendergast - Tom Pendergast, *Fashion Costume and Culture: Clothing Headwear Body Decorations and Footwear Through the Ages* (Detroit: Thomson Gale, 2004), 1/81-82.

⁹ Uttariye hafif ve narin bir kumaş olup sol omuz üzerinden gevşek bir şekilde çaprazlama atılır ve özellikle göğüs bölgesini örtmek amacıyla kullanılır. Kullananların sırt veya belinde bulunan bir kemerle sabitlenir. Geniş bilgi için bkz. Pendergast - Pendergast, *Fashion Costume and Culture: Clothing Headwear Body Decorations and Footwear Through the Ages*, 1/89; Nermin Öztürk, “Hinduizm’deki Günlük İbadetlerden: Sandhyavandanam”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46/46 (Ocak 2019), 21.

¹⁰ Yahudilerde bedeni tamamıyla kapatan, uç kısmında püskülleri olan bir çeşit örtüdür. Taylesânı andırmaktadır. Talit hakkında geniş bilgi için bkz. Nuh Arslantaş, *Abbâsîler ve Fatımîler Döneminde Yahudiler* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 355-356.

¹¹ Câhiz’in, Hristiyanların kendilerine özgü giydiği başlık hakkında aktardığı bilgiler için bkz. Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz, *el-Beyân ve’t-tebyîn* (Beyrut: Dâru ve Mektebetü’l-Hilâl, 1423/2002), 3/78.

¹² Yılmaz, “Emevî ve Abbasî Dönemi Resmi Kıyafetleri”, 238.

için giydikleri börkler, coğrafya etkisi bağlamında kayda değerdir.¹³ Yine çalışmanın ele aldığı Abbâsîlerin ilgili döneminde çeşitli hayvanlardan elde edilen ve kışın giyilen kürklerle¹⁴ ve yazın tercih edilen pamuk ve keten kumaşından elbiseler¹⁵ kılık kıyafet ve coğrafya ilişkisini açıklamaktadır.

2. Abbâsî Öncesi Kılık Kıyafet Kültürüne Genel Bir Bakış ve Abbâsîlerin İlk Asrı

İslâm toplumunun ilk zamanlarında, Arapların daha önceden sahip olduğu, Hicaz yöresinin sade kıyafetleri giymeye devam edildi ve İslâm örtünme haricinde bu giyinme tarzına müdahalede bulunmadı. Hz. Peygamber (s.a.v) kendi giyim tarzında sade elbiseleri tercih etse de nakışlı ve süslü elbiselere karşı çıkmadı. Bu dönemin yaygın elbiseleri vücuda giyilen kamîs, izâr ve ayağa giyilen na'î ve hufftan ibaretti.¹⁶ Asr-ı saadet döneminde hâkim olan bu sade giyim tarzı, Emevîler zamanına kadar birbirine yakınlık gösterdi. Fetihler neticesinde ele geçirilen ganimetler refah düzeyini arttırmaya başladı ve fethedilen bu yerlerdeki elbise türleri de İslâm toplumunu etkisi altına aldı. Hz. Osman (644-656) döneminde değişimin ilk sinyalleri alındı. Hz. Peygamber (sav) dönemine hâkim olan tek renkli, nadiren nakışlı kumaşlardan olan elbiseler, yerini farklı renk ve desenlerden oluşan elbiselere bıraktı.¹⁷

Emevîlerin devlet idaresi bağlamında dört halife döneminden farklı bir yönetim tarzı izlemesi ve bazı halifeler müstesna lükse, şatafat ve debdebeye önem vermesi, sosyal hayatın tüm alanlarında değişimi beraberinde getirdi.¹⁸ Artık en güzel kumaşlardan yapılmış elbiseler ve ipekli kaftanlar giyiliyordu. Daha Muâviye (661-680) zamanında iken abâ

¹³ Geniş bilgi için bkz. Emel Esin, *Türk Kültüründen Görüntüler Dizisi Sayı 3: Türk Kültür Tarihi İç Asya'daki Erken Safhalar* (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1985), 410.

¹⁴ Kâdî er-Reşîd İbn Zübeyr, *Kitabü'z-Zehâir ve't-tuhaf*, thk. Muhammed Hamîdullâh (Kuveyt: Dâiretü'l-Matbuât ve'n-Neşr, 1378/1959), 236.

¹⁵ İbn Vâzih Ahmed b. İshâk b. Ca'fer el-Ya'kûbî, *Meşâkiletü'n-nâs lizamânihim ve mâ yügallibu âleyhim fi külli 'asr*, thk. Vilyam Milverd (Beyrut: Dâru'l-Kitâbu'l-Cedîd, 1980), 33.

¹⁶ Levent Öztürk, *İslâm Toplumunda Hristiyanlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012), 323-325.

¹⁷ Sabîha Reşîd Reşîdî, *el-Melâbisü'l-'Arabiyye ve tetavvürühâ fi'l-'uhûdi'l-İslâmiyye* (Müessesetü Me'ahidi'l-Fenniyye, 1400/1980), 10-11.

¹⁸ Reşîdî, *el-Melâbisü'l-'Arabiyye ve tetavvürühâ fi'l-'uhûdi'l-İslâmiyye*, 12.

adındaki elbise beğenilmiyor hatta pejmürdelik olarak görülüyordu.¹⁹ Lüks yaşam tarzı öyle bir hal almıştı ki Muâviye'nin kendisi bir gömleği sadece birkaç kez giyerken oğlu Yezîd b. Muâviye (680-683) ve Velîd b. Yezîd (705-715) bir gömleği sadece bir kez giyorlardı.²⁰ Bu değişim Süleyman b. Abdülmelik (715-717) döneminde de devam etti. Süslü ve bir o kadar da rengârenk bir giyim tarzı yaygınlaştı. Ondan sonraki dönemde dikkate değer bir değişim olmadı.

Abbâsilere gelindiğinde ise devletin sahip olduğu güç, genişleyen topraklar ve büyüyen ekonomi, çok hızlı bir şekilde sosyal alandaki değişikliği de beraberinde getirdi. Bu değişim rüzgârı arasında hiç şüphesiz giyim tarzı da yerini almıştı. Sâsânîlerden tevarüs eden sosyal grupların yanı sıra katı bir teşrifat ve protokol kuralları Abbâsîleri etkisi altına aldı. İslâm devletinin egemenliği altına giren diğer devletler vergilerin bir kısmını elbise olarak gönderiyordu. Örneğin Me'mûn (813-833) zamanında Fars bölgesindeki Sîstân ve Şaş gibi şehirlerden bu yörelere özgü binlerce farklı renkte elbise ve gömlek vergi olarak gönderildi.²¹ Bu durumda onlara özgü kıyafet tarzı, zaten değişime hazır hale gelmiş olan İslâm toplumuna ifade yerindeyse altın süslemeli sandıklarla sunuluyordu. Halifeler farklı kıyafetler edinmeye ve giyinmeye o kadar çok özen gösteriyorlardı ki bu işle sorumlu *Sâhibü'l-Kisve* adında yeni görevliler ortaya çıkmıştı. Bunların tek görevi halifenin sarayına gelen ve saraydan çıkan elbiselerin takibini yapmaktı.²² Bu elbiseler *Hizânetü'l-Hile'i's-Sultâniyye* denen bir depoda muhafaza edilirdi.²³ Teşrifat kuralları sarayın bütün her yerine sirayet etmişti. Halife için yaz kış tertip edilen bütün meclisler en güzel ve en ihtişamlı şekilde tefriş edilirdi. Mefruşat görüntü bakımından son derece lüks, göz alıcı ve asildi. Halifeler taç giyerek, son derece ihtişamlı tahtlara oturarak, muhteşem kıyafet ve döşemelerle boy göstererek sahip oldukları ihtişam

¹⁹ Öztürk, *İslâm Toplumunda Hristiyanlar*, 325-326.

²⁰ Reşîdî, *el-Melâbisü'l-'Arabiyye ve tetavvürühâ fi'l-'uhûdi'l-İslâmiyye*, 13.

²¹ Salâh Hüseyin Ubeydî, *el-Melâbisü'l-'Arabiyyeti'l-İslâmiyye fi'l-'asri'l-Abbâsî* (Bağdat: Vizaretü's-Sekâfe ve'l-İ'lâm, Dâru'r-Reşîd linneşr, 1980), 31.

²² Ebû Ali el-Muhassin b. Ali b. Muhammed el-Kâdî et-Tenûhî, *el-Ferec ba'de's-şiddeti*, thk. Ubûd eş-Şâlicî (Beyrut: Dâru Sadr, 1398/1978), 5/341.

²³ İbn Zübeyr, *Kitabü'z-Zehâir ve't-tuhaf*, 214.

ve güçleri arttırmayı amaçlıyordu. Böylelikle düşmanın gözü doldurularak, muhaliflerin kalplerine korku salınarak ve tebaanın gönlünde saygı uyandırılarak hem korku hem de sevgi ve itaat sağlanmak isteniyordu.²⁴

Halifeler, vezirler, komutanlar ve kâtipler gibi bürokratik zümrenin, tüccarların, halkın ve kölelerin kendilerine özgü kıyafetleri vardı.²⁵ Bu şekilde halifeler, vezirler ve valilerden kölelere kadar havas ve avamın tamamı, kendilerine özgü giydikleri kıyafetlerle hangi sosyal zümreden olduklarını ortaya koyuyordu. Abbâsîlerdeki bu sosyal zümre anlayışı öyle bir hal almıştı ki kimi insanlar daha gösterişli olduğu gerekçesiyle kışın giydikleri kürklü huffları ve kalensuvaları halife, emir ya da ileri gelen bürokratların yanına girecekleri zaman yazın da giyerlerdi. Bu şekilde daha fazla saygı, itibar ve dikkat çekileceği kanısı vardı.²⁶

Abbâsî dönemi elbiselerinde siyah, yeşil ve beyaz gibi farklı renkler kullanılıyordu. Bu renklerden siyah, resmî renkti ve devlet adamları tarafından giyiliyordu. İlk Abbâsî halifesi Ebü'l-Abbâs es-Seffâh (750-754) kendisine biat edileceği zaman Kûfe mescidine siyah elbise giyerek geldi.²⁷ 201/816 yılına gelindiğinde halife Me'mûn devlet kademeleri de dâhil halkın tamamının siyah elbise yerine yeşil elbise giymelerini istedi.²⁸ Ancak bu geçici oldu ve bir süre sonra yeniden elbisede siyah renk tercih edildi. Sonraki zamanlarda havas zümresindeki erkeklerin renkli elbise giymeleri uygun görülmediği, bu tarz giyimin köle ve kadınlara ait olduğu görülmekteydi. Erkek renkli elbiseleri ya kendi evinde hacamat yaptırırken veya içkili eğlence meclislerinde giyebilir, dışarıda bunu giymesi hoş karşılanmazdı. Soylu bir adamın elbisesi beyaz olurdu. Temiz

²⁴ Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 3/78.

²⁵ Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 3/78.

²⁶ Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 3/77.

²⁷ Yılmaz, "Emevî ve Abbasî Dönemi Resmi Kıyafetleri", 241.

²⁸ Şemseddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kaymaz ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-(tabakâtü'l-) meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmûrî (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1413/1993), 14/5; Ebû Muhammed Afîfüddîn Abdullâh b. Es'ad b. Ali b. Süleymân el-Yemânî el-Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân ve ibretü'l-yakzân* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1997), 10/251.

ile kirli, yeni ile eski, keten ile yün veya ipeği bir arada giymek ihtişam ve şıklığa ters olarak algılanıyordu.²⁹

Kaynaklar incelendiğinde Abbâsîlerin bu asrında çeşitli etnik ve sosyal zümrelerin kendilerine özgü kılık kıyafetlerinin olduğu görülmektedir. Kadıların ve yanlarında çalışanların, şurtanın (emniyet teşkilâtı), kâtiplerin ve diğer grupların kendine özgü kıyafetleri vardı. Ordu kâtiplerinin kıyafetleri bile sivil kâtiplerin kıyafetlerinden farklıydı. Binekler dâhi farklı sosyal zümrelere işaret ediyordu. Kimisi gösterişli atlara binerken kimisi eşeğe biniyordu. Halifenin huzuruna girileceği zaman herkes mertebe ve makamına göre yine farklı elbiselerle ve sırayla giriyordu. Bunlardan kimisi *mübbattane* giyerken kimisi *dürrâa* bir başkası da *kabâ’* giyiyordu. Bir diğerinin elbisesinde ise hançer olmazsa olmazdı.³⁰ Farklı sosyal sınıflara ait insanların giydiği bu kıyafetler her ne kadar birbirine benzese de kıyafetlerin renkleri, dokunma ve yapılma şekilleri ve kaliteleri birbirinden farklıydı. Bu gruplar özel günlerde de birbirinden farklı kıyafetler giyiyordu.³¹ Bu çalışmada Abbâsîlerin ilk asrında giyilen söz konusu kıyafetler; başa ve bedene giyilenler diye sınıflandırılmıştır. Bu başlıklar altında elbiseler, yeri geldikçe ve ele alınan dönem aralığında geçen rivayetler ışığında cinsiyete, dini gruplara, saray ahalisi ve üst düzey rütbeliler gibi havas zümresine, askeriye, halka ve ekonomik faktörlere göre ele alınmıştır.

2.1. Başa Giyilen Kıyafetler

Abbâsîler’de başa giyilen elbiselerden ilki, kaynaklarda oldukça sık bahsi geçen *kalensuvadır* (Ar. قلنسوة). Hitti, kalensuvayı “yün veya keçeden üretilen, siyah renkli ve uç tarafına doğru sivrilen bir başlık” diye tanımlamaktadır.³² Araştırmalarımız sırasında kalensuvanın yün veya keçenin haricinde farklı maddelerden de üretildiği ve yine siyahtan başka farklı renkleri de olduğu tespit edilmiştir. Nitekim bütün kıyafetler bir

²⁹ Adam Mez, *Onuncu Yüzyılda İslâm Medeniyeti: İslâm’ın Rönesansı* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2000), 440.

³⁰ Câhiz, *el-Beyân ve’t-tebyîn*, 3/78.

³¹ Mohammad Manazir Ahsan, *Social Life Under the Abbasids* (London: Longman, 1979), 29.

³² Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1989), 2/514.

şekilde coğrafi şartlardan etkilenmektedir. Kışın giyilen yün ve keçeden üretilen kalensuvanın yazın giyilmesi mümkün değildi. Yazın daha serin tutacak kumaşlar tercih edilmekteydi. Önceden de bilinen kalensuva Abbâsîlerde Halife Mansur tarafından yaygınlaştırıldı.³³ Hârûnürreşîd zamanında ise biraz değişikliğe uğradı ve halife kalensuvayı uzatarak giymeye başladı.³⁴ Mu'tasım ile ilgili aktarılan rivayetlerden kalensuvanın Emîn (809-813) ve Me'mûn dönemlerinde de değişikliğe uğramadığı anlaşılmaktadır. Kalensuva ilk asrın her döneminde hem erkekler hem de kadınlar tarafından giyildi. Erkek ve kadınlar bağlamında Mu'tasım³⁵ ve Şucâ'nın³⁶ giydiği kalensuvalar kayda değerdir. Bir eğlence meclisindeki cariyelerin kalensuvalarının sarı renkte olması da farklı renklerine örnek verilebilir.³⁷ Rivayetlerden kalensuvanın hem erkekler hem de kadınlar tarafından giyildiği açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Şu var ki kadınların tercihi tüylü kumaşlardan imal edilenlerden yana olmaktadır.³⁸ Câhiz de kalensuvanın halkın tamamı tarafından yılın her mevsiminde giyildiğini kaydetmektedir. İnsanlar halifelerin, emir ve bütün devlet adamlarının yanına gireceği zaman saygı ve hürmetlerini gösterme adına özellikle kalensuva giyerdi.³⁹ Yılın her mevsiminde giyilen kalensuvanın, Bağdat gibi yazın sıcak olan bir yerde yün ve keçe gibi sıcak tutacak kumaşlardan ziyade pamuk ve keten gibi terletmeyecek kumaşlardan üretilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Kalensuva, farklı sosyal zümrelerden giyen kişilere ve giyilme sebebine göre çeşitlilik arz etmekteydi. Bu farklılık, renklerinde, dokunduğu maddelerde, uzunluklarında, kısıklıklarında, kalın ve inceliklerindeydi. Kimisi

³³ Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*, 2/514.

³⁴ Ya'kûbî, *Meşâkiletü'n-nâs*, 26.

³⁵ Muhammed b. Ömer b. Vâkîd es-Sehmî el-Eslemî Ebû Abdullah Vâkîdî, *Fütûhu's-Şâm* (Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1366/1947), 1/301.

³⁶ Şemseddin Ebu'l-Muzaffer Yûsuf b. Kızıoğlu b. Abdillâh Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mirâtü'z-zamân fi tevârîhi'l-a'yân*, thk. Muhammed Berekât vd. (Dimeşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyyeti, 1434/2013), 14/426.

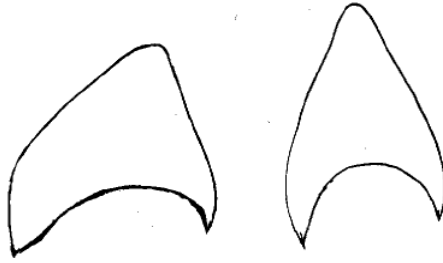
³⁷ Ebû Ali el-Muhassin b. Ali b. Muhammed el-Kâdî et-Tenûhî, *Nişvârü'l-muhâdara ve ahhârü'l-müzâkere*, (b.y.: y.y., 1391/1971), 1/301, 302.

³⁸ Ubeydî, *el-Melâbisü'l-'Arabiyye*, 166.

³⁹ Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 3/77.

kürkten⁴⁰ yapılırken kimisi kalın kumaştan imal ediliyordu. Kışın giyilenler kalın ve daha sıcak tutacak kumaştan imal edilirken yazın giyilenler oldukça ince üretilmekteydi.⁴¹ Kalensuva başlığı ilk asrın sonlarına doğru farklı bir şekil aldı. Kalensuvaya *Şâşiyye* adında beyaz bir kumaş sarılarak giymeye başlandı ve bu, moda haline geldi. İlk defa bu şekilde giymeye başlayan Mu'tasım'a nispetle *eş-Şâşiyye'l-Mu'tasimiyyat* diye tanındı.⁴² Halife Vâsık'ın (842-847) oğlu Muhammed'in⁴³ ve Vezir İbn Abdülmelik'in⁴⁴ giydiği kalensuvalar da başa giyilen bu kıyafetin devletin en üst kademesinden halka kadar herkes tarafından tercih edildiğini göstermektedir. Komutanlara hediye edilen kalensuvaların diğerlerinden farklı olarak mücevherlerle süslü olması da bu ürünün makam ve rütbeye göre değişip, dönüştüğünü göstermektedir.⁴⁵

Şekil 1: Uzun ve Kısa Kalensuvalar

⁴⁰ Ebü'l-Fida İmâdüddin İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (b.y.: Dâru'l-Fikr, 1406/1986), 10/284; Ebü's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed Arnavut Türkî Mustafa (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420/2000), 10/39.

⁴¹ Geniş bilgi için bkz. Ubeydî, *el-Melâbisü'l-'Arabiyye*, 141,148.

⁴² Ya'kûbî, *Meşâkiletü'n-nâs*, 32; Ahmed b. İsmail b. Muhammed Teymur Paşa, *Mu'cemu teymûr el-kebîr fi'l-elfâzi'l-'âmmiyye*, ed. Hüseyin Nassar (Kahire: Darü'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 1428/2002), 4/442.

⁴³ Ebû Muhammed Afifüddîn Abdullâh Tayyib b. Abdillâh b. Ahmed Bâ Mahreme, *Kilâdetü'n-nahr fi vefeyâti a'yâni'd-dehr*, thk. Bû Cuma' Mekrî, Hâlid Zevârî (Cidde: Dâru'l-Menhâc, 2008), 2/540.

⁴⁴ Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid et-Taberî, *Târîhu't-Taberî: Târîhu'r-rusul ve'l-müluk*, thk. Arîb b. Sa'd el-Kurtubî (Beyrut: Dâru't-Türâs, 1387/1967), 9/158; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mirâtü'z-zamân*, 14/464.

⁴⁵ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 9/354.

Kaynak: Ebû Talhâ Muhammed Yûnus İbn Abdissettâr, *Libâsu'r-Resûl ve's-Sahâbe ve's-Sahâbiyyât* (Medine: Mektebetü Melik Fahd, 1424/2003), 183.

Kalensuvadan hemen sonra zikredilmesi gereken diğer bir kıyafet *Tavîle*dir (Ar. الطويلة). Tavîle kalensuva ile şekilsel bakımdan birbirine benzese de tavîle kalensuvadan daha uzundu. Bazen kalensuva ile sıfat mevsuf halinde bazen de yalnız başına zikredilmektedir. Halife Mansûr'un Mehdî'ye (775-785) beyat alacağı sırada⁴⁶ ve yine Mütevekkil (847-861) hilafete geçtiğinde⁴⁷ giydikleri tavîle yalnız zikredilirken, Emîn'in giydiği tavîle kalensuva ile zikredilmektedir.⁴⁸

Baş a giyilen bir diğer giysi *İmâme* (Ar. عمامة) denen ve baş a sarılarak giyilen baş lıktır.⁴⁹ Kalensuvanın üzerine sarılmaktadır.⁵⁰ İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren var olan imâme Abbâsîlerde de giilmeye devam etti. İmâme, sosyal zümre ve din fark etmeksizin toplumun her kesimi tarafından tercih edilmekteydi. Halifeler, fakihler ve bakkalların yanı sıra hırsızlar dahi imâme kullanmaktaydı. Ayrıca Araplardan başka Ebnâ,⁵¹ Rum ve Hristiyanlar gibi farklı din ve ırktan insanlar da imâme kullanmakta olup bunların imamesi farklı şekillerdeydi.⁵² İnsanlar farklı işleri için farklı renk ve kumaşlarda imâme giyiyordu. Örneğin Halife Hârûnürreşîd adamları ile yaptığı meclislerde ipek ve siyah renkte bir

⁴⁶ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 8/113, 114.

⁴⁷ Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî tarihi'l-mülûk ve'l-ümem*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ, Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412/1992), 11/179; Ebû'l-Hasan İzzeddîn Ali b. Muhammed b. Abdülkerîm İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târih*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmûrî (Beyrut: Dârü'l-Kitâbu'l-Arabiyye, 1417/1996), 6/109; İmadüddîn el-Melikü'l-Müeyyed İsmail b. Ali Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasâr fî ahhâri'l-beşer (Târîhu Ebi'l-Fidâ)* (Mısır: el-Matbaatü'l-Hüseyniyyetü'l-Mısriyyetü, ts.), 2/37; Bâ Mahreme, *Kılâdetü'n-nahr*, 2/540.

⁴⁸ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 8/482.

⁴⁹ Receb Abdülcevâd İbrâhim, *el-Mu'cemü'l-'Arabi li-esmâi'l-melâbis (fî Da'vi'l-Me'âcim ve'n-nusûsi'l-müvessekati mine'l-Câhiliyyeti hattâ el-'asri'l-hadîs)* (Kahire: Dârü'l-Âfâki'l-Arabiyye, 2002), 334.

⁵⁰ Teymur Paşa, *Mu'cemu teymûr*, 4/441.

⁵¹ Oğullar anlamına gelen Ebnâ hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmet Dalkılıç, *Abbasi Devletinde Hanedan Krizi ve İlk İç Savaş (H. 175-198/ M. 791-813)* (Ankara: İlâhiyât, 2021), 55.

⁵² Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 3/78.

imâme kullanıyordu.⁵³ İmâmeler değerli taşlarla süslenebiliyordu. Altınla kaplanmış bir imamenin fiyatı beş yüz dinara kadar ulaşıyordu.⁵⁴

İmâmeden hemen sonra zikredilmesi gereken kıyafet *Rusâfiyye*dir (Ar. الرصافية). Bu başlığa rusâfiyye adı verilmesinin Bağdat'ın doğu tarafında bulunan Rusâfe mahallesine nispet edilmesinden kaynaklandığı belirtilmektedir.⁵⁵ Çember şeklinde imâme gibi sarılan bu başlık halifeler tarafından hilafet görevini üstlendikleri gün giyilmekteydi.⁵⁶

Şekil 2: İmâme Örneği⁵⁷

Kaynak: İbn Abdissettâr, *Libâsu'r-Resûl ve's-Sahâbe ve's-Sahâbiyyât*, 182.

Abbâsîlerin ilk asrında başa giyilen diğer bir kıyafet *asâbedir* (Ar. عصابة). Bu kıyafet kadınların alın bölgesini örten bir tür sargı gibiydi. Bu kıyafeti ilk defa Halife Mehdi'nin kızı alın bölgesini örtmek için altınlarla süsleyip kullanmış sonra da asâbe diğer kadınlar arasında yaygınlaşmıştı.⁵⁸ Asâbenin yalnız kadınlar tarafından kullanıldığı,

⁵³ Tenûhî, *el-Ferec ba'de's-siddeti*, 3/360.

⁵⁴ Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdülkâdir el-Makrîzî, *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi-zikri'l-hıtat ve'l-âsâr=el-Hıtatü'l-Makrîziyye* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1418/1997), 1/417.

⁵⁵ İbrâhim, *el-Mu'cemü'l-'Arabi li-esmâ'i'l-melâbis*, 195.

⁵⁶ İlk asır Abbâsî halifelerinden Rusâfe giyenlere örnek için bkz. Muhammed b. Ali b. Muhammed b. İmrânî, *el-İnbâ' fî târihi'l-hulefâ'*, thk. Kâsım es-Sâmerrâî (Kahire: Dâru'l-Âfâkı'l-Arabiyye, 1421/2001), 115.

⁵⁷ Aslı için bkz. İbn Abdissettâr, *Libâsu'r-Resûl ve's-Sahâbe ve's-Sahâbiyyât*, 182.

⁵⁸ Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kahire* (Mısır: Vizâretü's-Sekâfe ve'l-İrşâdu'l-Kavmiyye, Dâru'l-Kütüb, ts.), 2/191.

başlangıçta inanç ve kılık kıyafet ilişkisi bağlamında ortaya çıktığı ve sonradan kadınlar arasında bir nevi moda haline geldiği anlaşılmaktadır.

Şekil 3: Temsilî Asâbe

Kadınların başörtüsü olarak kullandığı inanç ve kılık kıyafet ilişkisi çerçevesinde ele alınacak bir başka giysi de *Hımâr*'dır (Ar. حمار). *Hımâr* kadınların baş, göğüs ve sırt bölgelerini örtecek şekilde pamuk, ipek, keten, yün ve kadife gibi farklı kumaşlardan yapılan bir kıyafetti.⁵⁹ İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren giyilen⁶⁰ hımâr, Abbâsîler döneminde de giymeye devam etti. *Mir'âtü'l-Cenân*'da Hârûnürreşîd dönemindeki bir kadının giydiği hımârdan bahsedilmektedir.⁶¹

Şekil 4: Hımâr

Dönemin diğer bir kıyafeti de *Kınâ*'dır (Ar. القناع). Kadınlar oldukça geniş bir kumaştan imâl edilen kınâ'ı başın yanı sıra yüzlerini kapatmak

⁵⁹ Ubeydî, *el-Melâbisü'l-'Arabiyye*, 164-167.

⁶⁰ Seyf b. Ömer, *el-Fitnetü ve vak'atü'l-Cemel* (b.y.:Dârun-Nefâis, 1993), 179.

⁶¹ Yâfiû, *Mir'âtü'l-cenân*, 345-346.

için giyiyorlardı.⁶² Kadınlar için bir inanç nişânesi olan kınâ'ı, Mansûr⁶³ ve Me'mûn⁶⁴ dönemlerinde geçen iki rivayetten erkeklerin bazen başlarını örtmek için kullandığı anlaşılmaktadır. Ancak erkeklerin kınâ' kullanımı coğrafî şartlardan olsa gerektir. Nitekim onlar başın yanı sıra bazen yüzlerini de kınâ' ile kapatıyordu.⁶⁵ Hatta erkekler bunu bazen boyunlarına doluyorlardı.⁶⁶ Kınâ' takanlar, takmayanlara göre daha heybetli görülürdü. Muhammed b. Süleymân, Fazl b. Rebî' gibi devlet adamları kınâ' ile yüzlerini kapatırdı. Yüz açıldığı zaman avam ile havas arasındaki farkın azalacağına dair bir kanı vardı. Kınâ'sız insanlarla içli dışlı ve onlara yakın olunacağına inanılırdı. Çünkü kınâ' esrarı ve gizemliliği muhafaza ediyordu.⁶⁷ Kınâ'ın biraz daha küçük haline *Mikna'* (Ar. المكنع) denilmekteydi. Mikna' yalnız baş ya da yüzü örten kıyafetler için kullanılıyordu.⁶⁸

Kadınların baş bölgesine kullandığı diğer kıyafet *Burku'*dur (Ar. البرقع). *Burku'* yüz bölgesini tamamen kapatan ve göz bölgesinde görebilmek için iki delik bulunan bir peçedir.⁶⁹ 227/841 yılı olaylarında Ebû Harb el-Müberka'nın tanınmamak için yüzüne kadınların giydiği

⁶² Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yâkub b. Muhammed Fîrûzâbâdî, *el-Kâmusü'l-muhît*, thk. Muhammed Naîm el-İrkusûsî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1356/1938), 757; Ahmed Rızâ, *Mu'cemu metni'l-luga: Mevsu'atu lugaviyye hadîse* (Beyrut: Daru Mektebeti'l-Hayat, 1958), 4/660.

⁶³ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 8/92.

⁶⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 10/214.

⁶⁵ Şemseddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kaymaz ez-Zehebî, *el-İber fî haberi men gaber*, thk. Ebû Hâcer Muhammed es-Saîd b. Bisyunizoğlu (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/180; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân*, 272; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 10/133.

⁶⁶ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mirâtü'z-zamân*, 14/65.

⁶⁷ Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 3/80.

⁶⁸ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmusü'l-muhît*, 757.

⁶⁹ Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk el-Hüseynî Ebü'l-Feyz Murtazâ ez-Zebidî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs* (b.y.: Dâru'l-Hedâye, ts.), 20/320; Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sadır, 1414/1993), 7/106; Rızâ, *Mu'cemu metni'l-luga*, 1/279.

burku‘ taktığı rivayet edilmektedir.⁷⁰ İfadelerden burku‘un kadınlara özgü bir kıyafet olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 5: Temsilî Burku‘

Kaynaklarda burku‘a benzeyen ve bazen onun yerine kullanılan *Nikâb*, (Ar. النقاب) adında bir kıyafetten daha bahsedilmektedir. Nikâb kadınlar tarafından yüzü kapatmak için kullanılan bir çeşit peçeydi. Tıpkı burku‘da olduğu gibi nikâbda da kadınların görebilmesi için iki delik bulunmaktaydı.⁷¹ Câhiz‘de geçen bir rivayette, düğüne giden kadınların yüzlerinde nikâb olduğu kaydedilmektedir.⁷² Bir diğer baş kıyafeti de yine peçe gibi kullanılan *lisâm*dır (Ar. اللثام). Lisâm, burundan itibaren yüzün alt kısmını kapatan bir kıyafettir.⁷³ Abbâsîlerde lisâmı kadınların⁷⁴ yanı sıra bazen erkeler de kullanıyordu. Mansûr‘un yanına gelen bir adam, yüzünü bu kıyafetle kapatmıştı.⁷⁵ Lisâm her zaman kullanılmaz, genellikle çölde yaşayan Araplar tarafından tercih edilirdi. Kadınlar kınâ‘ını, erkekler de imâmesini bazen lisâm olarak kullanırlardı.⁷⁶ Mu‘cemlerdeki ifadelerden sonraki dönemlerde kadınların baş bölgesine kullandığı kıyafetler olduğu

⁷⁰ Geniş bilgi için bkz. Ebû‘l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali Mes‘ûdî, *et-Tenbih ve‘l-işrâf*, thk. Abdullah İsmail es-Sâvî (Kahire: Daru‘-s-Sâvî, ts.), 306.

⁷¹ İbrâhim, *el-Mu‘cemü‘l-‘Arabi*, 500-501.

⁷² Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz, *el-Hayevân* (Beyrut: Daru‘l-Kütübî‘l-İlmiyye, 1424/2003), 1/77.

⁷³ İbrahim Mustafa, Ahmed ez-Zeyyât, Hamid Abdülkâdir, Muhammed en-Neccâr, *el-Mu‘cemü‘l-vasît* (b.y.:Dâru‘d-Da‘vet, ts.), 2/815.

⁷⁴ Lisâm kullanan kadınlara dair bkz. Ahmed Muhtar Ömer Abdülhamîd, *Mu‘cemü‘l-lugati‘l-Arabiyyeti‘l-muâsıra* (Kahire: Alemü‘l-Kütüb, 2008), 3/1193.

⁷⁵ İbnü‘l-İmâd, *Şezerâtü‘z-zeheb*, 2-237.

⁷⁶ İbrâhim, *el-Mu‘cemü‘l-‘Arabi*, 451.

anlaşılan *Buhnuk* (Ar. البُحْنُك)⁷⁷ ve *Uhrûk*, (Ar. أُخْرُوق)⁷⁸ gibi kıyafetlere, Abbâsîlerin bu döneminde rastlanılmamıştır.

Abbâsîlerin ilk asrında başa giyilen bir diğer kıyafet *Taylesân*dır (Ar. طيلسان). *Taylesân*, imâmenin üzerinde olacak şekilde başı kapatan ya da sadece omuzlara atılan bir başlıktı. Bu kıyafeti genelde saray ahalisi, kadı ve fakihler gibi ileri gelen zümrenin giydiği söylenebilir.⁷⁹ Hârûnürreşîd'in binlerle ifade edilen *taylesân*ları,⁸⁰ veliahtların⁸¹ ve kadıların giydiği *taylesân*lar bunun en güzel örnekleridir.⁸² Araştırmalarımız sırasında halk arasında *taylesân* kullananlara rastlanılmamıştır. Bu da *taylesân*ın halifeler, vezirler, kadılar gibi ileri gelen zümreler tarafından kullanıldığını desteklemektedir. Çünkü *taylesân* ile ilgili bu zümrelere dair ilk Abbâsî halifeleri zamanında da birçok rivayet bulunmaktadır. Örneğin Vezir Ca'fer Yahya el-Bermekî'nin *taylesân* giymesi,⁸³ Kâdıkudât Ebû Yûsuf'un isteğiyle ulemanın sarık sarıp *taylesân* giymeleri⁸⁴ bu meyanda zikredilebilir. Ayrıca rivayetlerde geçen *Erbâbü't-Tayâlisâ ve'l-Aklâm* tabirinin vezir, kadı ve kâtipler gibi havas zümresi için kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁸⁵ Ancak Mütevekkil'in

⁷⁷ Burku'nun küçük halidir. Geniş bilgi için bkz. Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Basrî el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî, İbrahim es-Sâmerrâî (b.y.:Mektebetü'l-Hilâl, ts.), 4/322; Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 25/36; Teymur Paşa, *Mu'cemu teymûr*, 2/154.

⁷⁸ Değerli taşlarla müzeyyen kadınlara özgü bir taçtır. Bkz. İbrâhim, *el-Mu'cemü'l-'Arabi*, 37.

⁷⁹ Vâsık döneminde *taylesân* giyen kişiler için bkz. Ebü'l-Fazl Kadi İyaz b. Musa b. el-Yahsubi İyaz, *Tertîbü'l-medârik ve takrîbü'l-mesâlik*, thk. Abdulkadir es-Sahravî (Magrib: Matbaatü Fezale, 1389/1970), 4/164.

⁸⁰ İbn Zübeyr, *Kitâbü'z-Zehâir ve't-tuhaf*, 215.

⁸¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 10/339.

⁸² Mesela Kâdıkudât Ahmed b. Ebî Duâd'ın *taylesân*ı için bkz. Taberî, *Târihu't-Taberî*, 9/110.

⁸³ Bağdâdî, *Târihu Bağdad ev Medîneti's-Selâm*, 8/30.

⁸⁴ Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*, 2/515.

⁸⁵ Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdülkâdir el-Makrîzî, *İt'âzü'l-Hünefâi bi ahlâki'l-eimmeti'l-Fâtîmiyyîne'l-hülefâ*, thk. Cemâleddîn eş-Şeyyâl (Mısır: Meclisü'l-Alâ Lişuûni'l-İslâmiyye, ts.), 3/76.

Gayrimüslimlerden bal rengi taylesân giymelerini istemesi,⁸⁶ halkın da taylesân kullandığı ihtimalini düşündürmektedir. Muasır araştırmacı Arslantaş, taylesânı genellikle ulemâ ve ileri gelenlerin tercih etmesinin yanı sıra Abbâsî halkının da giydiğini zikretmektedir.⁸⁷

Şekil 6: Temsilî Taylesân⁸⁸

Kaynak: Aslı için bkz. İbn Abdissettâr, *Libâsu'r-Resûl ve's-Sahâbe ve's-Sahâbiyyât*, 185.

Abbâsîlerdeki diğer bir başlık *Daniyye* (Ar. دنية veya دنیه) denilen kıyafetti. Kalensuvaya benzemekte olan daniyyenin boyun kısmı uzun ve aşağı tarafı genişti.⁸⁹ Daniyye kadınlar tarafından giyiliyordu.⁹⁰ Bu kıyafetin adı sadece kadınlarla ilgili olaylarda geçmektedir. Kadınların daniyye giymeleri ayırıcı bir özellikti.⁹¹ *Kub'* (Ar. قبع) adında kalensuvadan biraz daha uzun farklı bir başlık daha vardı ve bu da Abbâsî kadınları tarafından giyiliyordu.⁹²

⁸⁶ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 9/196; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 6/145; İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, 2/280.

⁸⁷ Arslantaş, *Abbâsîler ve Fatımîler Döneminde Yahudiler*, 142-143.

⁸⁸ Günümüzde farklı milletler tarafından kullanılan taylesân. Aslına en yakın olduğu için temsili verilmiştir.

⁸⁹ İbrâhim, *el-Mu'cemü'l-Arabi li-esmâ'l-melâbis*, 184.

⁹⁰ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 13/31.

⁹¹ Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed eş-Şâbüştî, *ed-Deyârât*, thk. Korkîs Avvâd (Beyrut: Dâru'r-Raidi'l-Arabi, 1406/1986), 188.

⁹² Mes'ûdî, *Mürücü'z-zeheb*, 4/205.

Başlık ya da başa konan süs olarak ifade edilebilecek bir diğer kıyafet *Tâcdır* (Ar. التاج). Tâc, altın, yâkut ve zümrüt gibi mücevherlerle süslenmiş bir başlık⁹³ olup kadın ve erkekler tarafından başa giyilen ortak bir kıyafetti. Tâcî halifeler, vezirler, komutanlar ve saraydaki halife ailesinden olan kadınlar giyiyordu. Mehdî'nin tâcî halifelere,⁹⁴ Hârûnürreşîd'in eşi Zübeyde'nin birçok tâcî da kadınlara örnek verilebilir.⁹⁵ Kimi zaman halifeler eğlence meclislerinde de tâc giyiyordu.⁹⁶ Tâc kaynaklarda bazen *İklîl* (Ar. اكلیل-اكلیل) olarak da zikredilmekte ancak bunun genelde kadınların giydiği tâc için kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁹⁷

2.2. Bedene Giyilen Kıyafetler

Abbâsîlerin bu döneminde bedene giyilen kıyafetlerin ilki *Bürdedir* (Ar. البردة). Bürde, Câhiliye Araplarından beri kullanılan abaya benzer bir hırkadır. Hz. Muhammed'in (sav) kendisini methettiği bir kasidesi sebebiyle K'ab b. Züheyr'e hediye ettiği bürdesi ile meşhur olmuştur. Bahsi geçen bürde, Muâviye ve sonrasında Abbâsî halifelerine intikal etmiş ve onlar tarafından korunmuştur.⁹⁸ Hz. Peygamber'den (sav) tevârûs eden bürde Abbâsî halifeleri tarafından bayramların ilk gününde giyiliyordu.⁹⁹ Bu bürdenin bir halifeden diğerine intikali, tarihi olaylar zikredilirken kaynaklarda özellikle bahsedilmektedir.¹⁰⁰ Abbâsî halifeleri dışında ilk asırda havas ya da avamın bürde adı altında bir kıyafet giydiğine dair bir bilgi aktarılmamaktadır.

Dürrâa, (Ar. درّاعة) cübbeye benzemekte olup uzun ve geniş bir giysidir. Dürrâa kıyafeti Abbâsîlerin ilk asrında hemen her zaman zikredilmektedir. Mesela bir rivayette Halife Mansûr döneminde Yemen ve Sîstan Valisi Ma'n b. Sâide'nin halifenin huzuruna girerken yünden bir dürrâa giydiği¹⁰¹ ifade edilirken, başka bir rivayette ilk asrın sonlarında

⁹³ İbrâhim, *el-Mu'cemü'l-'Arabi*, 38.

⁹⁴ İmrânî, *el-İnbâ' fî târîhi'l-hulefâ*, 70.

⁹⁵ İbn Zübeyr, *Kitabü'z-Zehâir ve't-tuhaf*, 91, 92.

⁹⁶ İbn Zübeyr, *Kitabü'z-Zehâir ve't-tuhaf*, 129.

⁹⁷ İbn Zübeyr, *Kitabü'z-Zehâir ve't-tuhaf*, 92.

⁹⁸ Cevad Ali, *el-Mufasssal fî târîhi'l-'Arab kable'l-İslâm* (Dâru's-Sâkî, 1422), 18/107.

⁹⁹ Ubeydî, *el-Melâbisü'l-'Arabiyye*, 232.

¹⁰⁰ Ebû Hafs Zeynüddîn Ömer b. el-Muzaffer el-Bekrî el-Kureşî el-Maarrî İbnü'l-Verdî, *Târîhu İbni'l-Verdî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996), 1/201.

¹⁰¹ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 8/64.

giyildiği zikredilmektedir.¹⁰² Elbette ki bu kıyafet sadece bürokratlar tarafından giyilmiyordu. Halk da dürrâa giyiyordu. Örneğin Hârûnürreşîd'i¹⁰³ ve Herseme b. A'yen'i ziyarette gelen adamların üzerinde dürrâa vardı.¹⁰⁴ Dürrâanın pamuk, keten, yün ve ipek gibi çeşitli kumaşlardan üretimi yapılmıyordu. Coğrafi konum dürrâa kıyafetini etkilemişti. Özellikle çevre yerlerde üretimi olan pamuk, keten ve yüne ulaşım kolaydı. *Dîbâc* yani ipekten mamûl dürrâa halifeler tarafından önemli günlerde giyiliyordu.¹⁰⁵ Dürrâanın siyah, beyaz ve yeşil gibi farklı renkleri vardı ancak siyah renk genellikle devlet adamları tarafından giyiliyordu.¹⁰⁶ Dürrâa önemli görevlerdeki devlet erkânına ve komutanlara da hil'at olarak giydiriliyordu.¹⁰⁷ Dürrâanın kalitesi giyene ve giydirene göre değişebiliyordu. Mesela Halife Me'mûn'un saraydaki başhekimi Buhtîşû' b. Cibrîl, oldukça güzel dokunmuş, kaliteli yün bir Bizans dürrâası giyiyordu.¹⁰⁸ Zerafet taşıdığı anlaşılan bu kıyafet protokol kurallarına da dâhil edilmişti. Vezirliğe tayin edilen İbn Zeyyât, kendisiyle görüşmeye gelecek kişilerin dürrâa ve kaba giymelerini zorunlu tutmuştu.¹⁰⁹ Daha sonra bu kural iyice genişletildi ve ilk asrın sonunda halifeyle görüşmek isteyen herkesin dürrâa giymesi zorunlu hale getirildi.¹¹⁰ Şâbüştî, halifenin *Veşy* (Ar. الوشي) giydiğini ve halifeyle görüşmeye gelenlerden de veşy giymelerinin istendiğini rivayet etmektedir.¹¹¹ Dürrâanın nakışlı ya da dokunmuş haline veşy deniliyordu. Veşy hem erkekler hem kadınlar tarafından giyiliyordu. Veşyi ilk defa

¹⁰² Ebû Ali Ahmed b. Muhammed İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem ve te'âkibü'l-himem*, thk. Ebu'l-Kâsım İmâmî (Tahran: Seruş, 1420/2000), 4/287; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasâr fî ahbâri'l-beşer*, 2/37.

¹⁰³ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 8/290.

¹⁰⁴ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 8/482.

¹⁰⁵ Biat alacak halifeler dürrâa giyerdi. Bkz. İbn Manzûr, *Muhtasâru târihi Dimaşk*, 6/86.

¹⁰⁶ Geniş bilgi için bkz. Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 9/20.

¹⁰⁷ Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb*, 4/66; Himyerî, *er-Ravzü'l-mi'târ fî haberi'l-aktâr*, thk. İhsan Abbâs (Beyrut: Müessesetü Nâsır lissekâfe, 1400/1980), 216.

¹⁰⁸ İbnü'l-İbri, *Târîhu muhtasari'd-düvel*, thk. el-Yesûî Anton Sâlihânî (Beyrut: Daru's-Şark, ts.), 143.

¹⁰⁹ İsfâhânî, *el-Egânî*, thk. İhsan Abbâs (Beyrut: Dârü's-Sâdr, 1429/2008), 23/56-57.

¹¹⁰ Ahsan, *Social Life Under the Abbasids*, 39.

¹¹¹ Şâbüştî, *ed-Deyârât*, 161.

Abbâsîlerde Ümmü Ca'fer bint. Ca'fer b. el-Mansûr giydi.¹¹² Şairler de meşhur elbiselerin yanı sıra veşy ve üzerine siyah ridâ giyerlerdi.¹¹³

Dürrâa elbisesine *Minteka* (Ar. منطقة) denen ve günümüzdeki kemere oldukça benzeyen bir aksesuar eşlik ediyordu. Hazarda ve seferde insanların ayrılmaz bir parçası denebilecek kılıcın da bu kemere asıldığı kuvvetle muhtemeldir. Mesela İtâh, İbn Abdülmelik'i görevden almak için getirdiğinde mazul vezirin üzerinde kalensuvası, dürrâası, mintekası ve kılıcı vardı.¹¹⁴ Burada minteka ile zikredilmesi gereken diğer bir kıyafet *Tikkedir* (Ar. التكة). Mu'tasım döneminde Ahmed b. Hanbel ile ilgili geçen bir rivayetten tikkenin de sirval üzerine sarılan, kuşak gibi bir çeşit pantolon bağı olduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁵ Kadınlar da kimi zaman giydikleri sirvâlin üzerine farklı renklerde olmasının yanı sıra ipek, pamuk ve keten gibi farklı kumaşlardan mamul tikke sarıyorlardı. Ayrıca bunların üzerine duygularını ifade eden beyitler nakşediyorlardı.¹¹⁶ Câhiz kılık kıyafetten bahsederken insanların bedenlerine eklediği bu ve benzeri her türlü aksesuarın görkem ve ihtişamı arttırmak amacı taşıdığını ifade etmektedir. Hatta asâ taşımak bile bir aksesuardır. Asâ hatîbin konuşmasının tamamlayıcısıdır. Muâviye ve Abdülmelik b. Mervân da konuşurken asâ kullanmaya özen gösterirlerdi.¹¹⁷ Ehl-i zimme için geçse de burada zikredilmesi gereken diğer bir kıyafet *Zünnâr* (Ar. زنار). Kemere benzer bir aksesuar denebilecek zünnâr, "Hristiyan ve Mecûsîler tarafından bel kısmına bağlanan bir kuşaktır" diye tanımlanmaktadır.¹¹⁸ Abbâsîlerin ilk asrında da giyildiği ve bunun ehl-i zimmeye ait olduğu Mehdî dönemi şâirlerinden Ebü'l-Atâhiyye ile ilgili zikredilen bir rivayetten çıkarılmaktadır.¹¹⁹ Diğer taraftan dürrâa kıyafetinin üzerine bazen *Mitraf* (Ar. مطرف) denen bir şal atılıyordu.¹²⁰ Mitraf adındaki bu şal da yün, ipek ve pamuk gibi farklı kumaşlardan imal ediliyor, halifelere ya

¹¹² Ya'kûbî, *Meşâkiletü'n-nâs*, 27.

¹¹³ Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 3/78.

¹¹⁴ Taberî, *Târihu't-Taberî*, 9/158.

¹¹⁵ Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, 18/106; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 10/333.

¹¹⁶ Geniş bilgi için bkz. Ubeydî, *el-Melâbisü'l-'Arabiyye*, 215-216.

¹¹⁷ Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 3/80-82.

¹¹⁸ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmusü'l-muhît*, 401.

¹¹⁹ Geniş bilgi bkz. İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 16/290.

¹²⁰ Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, 18201.

da halifeler tarafından önemli görevlerde başarılı olan kişilere hediye olarak takdim ediliyordu.¹²¹

Bedene giyilen bir diğer kıyafet *Kabâ'* dır (Ar. قباء). Ön kısmı açık olup düğmelerle kapatılan, boyun kısmı oldukça geniş, cübbe altından giyilen bir elbisedir. Gömleğin ya da diğer iç elbiselerin üzerine giyilirdi.¹²² Kabâ'nın siyah, beyaz, mavi ve yeşil gibi farklı renkleri vardı ve insanlar istedikleri renklerde giyebiliyordu.¹²³ Kabâ' Abbâsîlerde bir dönem halifeler, vezirler, emirler, komutanlar ve askerler tarafından diğer kıyafetlerin yanı sıra resmî kıyafet olarak giyildi.¹²⁴ Havas zümresinden olan bu kişiler siyah renkte kabâ' giyerlerdi.¹²⁵ Diğer taraftan nadir de olsa kabâ' giyen kadınlarla ilgili rivayetler de zikredilmektedir. Bu bağlamda Mehdi'nin kızı Bânûka'nın giydiği kabâ'ı zikretmek yeterli olacaktır.¹²⁶ Diğer bir kıyafet *İzâr* dır (Ar. ازار). Bel kısmından diz altına kadar uzanan peştemala benzer bir kıyafettir. Yaklaşık beş eşbâr¹²⁷ uzunluğundadır.¹²⁸ İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren bilinen, Hz. Peygamber (sav)¹²⁹ ve sahabeler¹³⁰ tarafından da giyilen izâr, Abbâsîlerde erkekler ve kadınlar tarafından kullanılıyordu.¹³¹ Örneğin Hârûnürreşîd¹³² ve Müteyyem

¹²¹ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 9/224.

¹²² İbrâhim, *el-Mu'cemü'l-'Arabi*, 378.

¹²³ İsfâhânî, *el-Egânî*, 9/236.

¹²⁴ Ubeydî, *el-Melâbisü'l-'Arabiyye*, 281.

¹²⁵ Örneğin halifeler ve hâciblerin siyah kabâ'ları için bkz. Ebü'l-Hüseyn Hilâl b. Muhassin b. İbrâhim Sâbîi, *Rûsûmu Dâri'l-Hilâfe*, thk. Mikail Avvâd (Beyrut: Dâru'r-Raidi'l-Arabi, 1406/1986), 78, 90.

¹²⁶ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 8/186.

¹²⁷ Bir karış, zirâ' ölçüsünün (55-80 cm) yaklaşık üçte biridir. Bkz. Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrut: Dâru's-Sâdr, 1415/1995), 1/36.

¹²⁸ İbrâhim, *el-Mu'cemü'l-'Arabi*, 31.

¹²⁹ Muhammed b. İsmail Ebû Abdillâh el-Buhârî, *Sahih-i Buhârî*, thk. Muhammed Zehîr b. Nâsır en-Nâsır (Dımaşk: Dâru Tavki'n-Necât, 1422), 1/83; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Sahihi Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, ts.), 3/1426.

¹³⁰ Örneğin Hz. Ebûbekir'in giydiği izâr için bkz. Buhârî, *Sahih-i Buhârî*, 8/18.

¹³¹ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 10/22; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân*, 2/136; Bâ Mahreme, *Kılâdetü'n-nahr*, 2/591.

¹³² Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 8/356; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, 3/534; Ebü'l-Abbas Şehâbeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullâh el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebâr fi memâlikü'l-*

adındaki cariyeye izâr giyiyorlardı.¹³³ Yine Câhiz de ayrıntıya girmeden tebaadan bir kadının izâr giydiğine dair bir olay zikretmektedir.¹³⁴ Diğer taraftan kılık kıyafet ve inanç ilişkisi ekseninde izârın şekli itibarıyla ridâ ve cübbe gibi elbiselerin altından bir iç kıyafet gibi giyildiği kuvvetle muhtemeldir. Bazı rivayetlerden izârın kalın ve ince kumaşlardan farklı kalitelerde¹³⁵ ve renklerde üretildiği anlaşılmaktadır.¹³⁶

Abbâsîlerin ilk asrında bedene giyilen bir diğer elbise *Ridâ'*'dır (Ar. رداء). Ridâ' cübbeye benzer bir elbiseydi; ancak ridâ'nın ön tarafı kapalıydı. Günümüzde Irak'ta giyilen kandura kıyafetine benzemektedir. Ridâ da hem erkekler hem kadınlar tarafından giyiliyordu.¹³⁷ Halifelerden şairlere ve halka her zümre ridâ giyiyordu.¹³⁸ Ridâ'ya benzer bir elbise de *Mübattane*dir (Ar. المبطنة). Mübattane iç tarafında kalın bir astarı olan ve elbiselerin üzerine giyilen kalın bir kıyafettir.¹³⁹ Coğrafyanın kıyafete etkisine doğrudan işaret etmektedir. Nitekim rivayetlerden mübattanenin kışın soğuk günlerde bir çeşit palto gibi giyildiği anlaşılmaktadır. Hârûnürreşîd'in binlerle ifade edilen kışlık elbiseleri arasında samur kürkünden mamul mübattaneler de vardı.¹⁴⁰ Yine Câhiz de *el-Beyân ve't-tebyîn* adlı eserinde bu elbiseden bahsetmektedir. Halifenin adamlarının huzuruna gireceği zaman herkesin mertebesine göre girdiğini belirtmekte ve bunların bazısının üzerinde mübattane olduğunu söylemektedir.¹⁴¹

emsâr:Memâlikü's-şarki'l-İslâmî ve't-Türk ve Mısır ve's-Şam ve'l-Hicaz (Ebûzabî [Abudabi]: el-Mecmaü's-Sekafî, 1422/2002), 24/215.

¹³³ Ebû'l-Fazl Celalüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-Mustazrâf min ahhâri'l-cevâri*, thk. Selâhaddîn el-Müneccid (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Cedîd, 1396/1976), 2/62.

¹³⁴ Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz, *Resâilu'l-Câhiz*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1964), 2/128.

¹³⁵ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 8/487.

¹³⁶ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 9/172.

¹³⁷ Ridâ giyen kadınlar için bkz. İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 12/191; Ridâ giyen erkekler için bkz. Bağdâdî, *Târîhu Bağdad ev Medîneti's-Selâm*, 4/336; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 13/31; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mirâtü'z-zamân*, 16/306.

¹³⁸ Farklı kesimlerden ridâ giyenler için bkz. İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, 4/108; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 10/48; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 10/235; İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, 2/194.

¹³⁹ İbrâhim, *el-Mu'cemü'l-'Arabi*, 70.

¹⁴⁰ İbn Zübeyr, *Kitabü'z-Zehâir ve't-tuhaf*, 214.

¹⁴¹ Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 3/78.

Ubeydî'ye göre vezirler, kâtipler, edipler ve zarifler mübattane giyiyordu.¹⁴²

Diğer elbise *Cübbedir* (Ar. الجبة). Cübbe ridâ'nın önü açık ve uzun halidir. Bu kıyafeti her ne kadar Bağdat gibi İslâm beldelerinde yaşayan ehl-i zimme giyse de Müslümanlara özgü bir kıyafet olarak inanç kıyafet ilişkisini göstermektedir. Cübbe, kaynaklarda sıkça zikredilmektedir. Cübbe önü açık olması hasebiyle ridâ'nın üzerine giyilirdi. Erkekler yün ve pamuktan yapılma cübbe giyerdi.¹⁴³ Bunların yanı sıra erkekler bazen ipek cübbe de giyer ve bu, çoğu zaman güzel bir hediye diye takdim edilirdi.¹⁴⁴ Cübbe Abbâsîlerin ilk asrında her dönemde giyildi.¹⁴⁵ Halife Emîn'in geriye bıraktığı mallar arasındaki binlerce çeşit cübbeyi zikretmek cübbenin ulaşılabilirliğini göstermesi bakımından yeterli olacaktır.¹⁴⁶ Bir diğer elbise cübbeye benzeyen uzun ve bol bir kıyafet olan *Haftândır* (Ar. خفثان).¹⁴⁷ Bunun bilinen anlamda kaftan yerine kullanıldığı kuvvetle muhtemeldir. Kaynaklarda genelde ipek kaftan diye geçmektedir.¹⁴⁸ Halife Hârûnürreşîd'in sahip olduğu kaftanların sayısı, bilinen yani kaynaklarda zikredilen on bindi.¹⁴⁹ Bu dönemde bedene giyilen diğer bir kıyafet *Bornosdu* (Ar. البرنس). Uzun kalensuva ya da baş kısmı ile bitişik olan dürrâa ve cübbeye benzer bir elbiseydi.¹⁵⁰ Rivayetlerden bornosun bu asırda bilindiği ve giyildiği anlaşılmaktadır. Örneğin Hâdî döneminde idama mahkûm edilen Yahyâ b. Abdullah'ın boynunun vurulduğu esnada üzerinde başlığı olan bir bornos vardı.¹⁵¹ Yine bu sıralarda bahsedilen bir olayda ehl-i zimmenin de bornos giydiği görülmektedir.¹⁵² Bununla beraber bahsi geçen bornosun günümüzdeki bornosa benzer

¹⁴² Ubeydî, *el-Melâbisü'l-'Arabiyye*, 290-291.

¹⁴³ Geniş bilgi için bkz. Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 9/161; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 6/114.

¹⁴⁴ Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 22/155.

¹⁴⁵ İlgili rivayetler için bkz. Taberî, 8/394-9/161; İbnü'l-Esîr, 6/114.

¹⁴⁶ İbn Zübeyr, *Kitabü'z-Zehâir ve't-tuhaf*, 214.

¹⁴⁷ İbrâhim, *el-Mu'cemü'l-'Arabi*, 152.

¹⁴⁸ Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, thk. İhsan Abbâs (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1413/1993), 2/790.

¹⁴⁹ İbn Zübeyr, *Kitabü'z-Zehâir ve't-tuhaf*, 215.

¹⁵⁰ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmusü'l-muhît*, 532.

¹⁵¹ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 8/194.

¹⁵² İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 10/237; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mirâtü'z-zamân*, 14/110.

olup olmadığı, kadınların bornos giyip giymediği ele alınan dönem için kaynaklarda net bahsedilmemekte; ancak İbnü'l-Cevzî'de geçen rivayetten en azından dışarıda giyilebildiği anlaşılmaktadır.

Şekil 7: Temsilî Bornos

Kaynak: Aslı için bkz. İbn Abdissettâr, *Libâsu'r-Resûl ve's-Sahâbe ve's-Sahâbiyyât*, 184.

Şimdiye değin bahsi geçen kıyafetlerin kumaşında genelde yün, ipek, pamuk ve keten kullanılıyordu. Bundan başka burada özellikle vurgulanması gereken diğer bir kıyafet ise hayvan derilerinden elde edilen kıyafetlerden olan *Ferv* (Ar. فرو-فراء) yani kürklerdir. Kürkler hem kadınlar hem de erkekler tarafından giyiliyordu. Me'mûn'un oğlunun tilki derisinden yapılan beş yüz dinar değerindeki kürkü bu meyanda zikre değerdir.¹⁵³ Kalitesine ve yapılışına göre fiyatı binlerce dinara kadar ulaşabilen¹⁵⁴ kürkler, tilki ve samur gibi farklı hayvanların derisinden imal ediliyordu.¹⁵⁵

Me'mûn sonrası dönemde bedene giyilen kıyafetlere de yeni tarzlar geldi. Az önce bahsi geçen ridâ, kabâ', cübbe ve izâr gibi elbiselerin kolları daraltıldı. Saray ahalisi de halk da kıyafetleri bu tarzda da giymeye başladı.¹⁵⁶ Bedene giyilen elbiselerde başka bir yenilik daha oldu ve *Siyâbu'l-Mülhame* (Ar. ثياب الملحم)¹⁵⁷ denen bir kıyafet giyilmeye başlandı. Bu kıyafet genelde ipekten mamul elbiselerin aksine pamuk, yün veya ketenden üretiliyordu. Bahsi geçen kıyafetteki farklılık dokunma

¹⁵³ İbn Zübeyr, *Kitabü'z-Zehâir ve't-tuhaf*, 196.

¹⁵⁴ Farklı fiyatlardaki kürkler için bkz. İbn Zübeyr, *Kitabü'z-Zehâir ve't-tuhaf*, 196.

¹⁵⁵ İbn Zübeyr, *Kitabü'z-Zehâir ve't-tuhaf*, 236.

¹⁵⁶ Ya'kûbî, *Meşâkiletü'n-nâs*, 31.

¹⁵⁷ Ya'kûbî, *Meşâkiletü'n-nâs*, 33.

şeklindeydi. Önceki kıyafetler uzunlamasına dokunurken bu kıyafet enine dokunuyordu. Son derece kaliteli ve güzel bir elbiseydi. Bu elbiseyi ilk defa giyen Halife Mütevekkildi. Halk Mu'tasım'ı taklit ettiği gibi Mütevekkil'i de taklit etti. Halifenin giydiği bu tarz o kadar beğenildi ki önce saray içinde sonra halk arasında hızla yayıldı. Halk bu elbiseye çok fazla talep gösterdi ve elbise Halife Mütevekkil'e nispetle *el-Mütevekkiliyye* (Ar. المئوكلية) olarak isimlendirildi. Halkın bu elbiseye olan ilgisi elbisenin fiyatını da çok yükseltti. Talebi karşılama adına birçok terzi bu elbiseyi üretmeye başladı. Sonraki dönemlerde bile hala *el-Mütevekkiliyye* diye tanınıyordu.¹⁵⁸

Bir diğer elbise çok az yerde zikri geçen *el-Fereciyye*dir (Ar. الفرجية). Fereciyye cübbeye benzemekte olup pamuk, yün ve ipekten yapılabilen genelde ileri gelenlerin ve âlimlerin giydiği bir elbisedir.¹⁵⁹ Muhammed b. Ferec'in giydiği fereciyyeyi zikretmek yeterli olacaktır.¹⁶⁰ Bir diğer kıyafet *Kamîs* (Ar. قميص) yani gömlektir. Kamîs gerek İslâm'ın ilk zamanlarında gerekse Abbâsî Devleti'nde bilinen bir kıyafetti.¹⁶¹ Saray erkânı ve kadın erkek halkın tamamı tarafından giyiliyordu. Hatta Abbâsî halifeleri gömlek giymede o kadar ileriye gitmişti ki Mehdî, Hâdî, Hârûnürreşîd, Mu'tasım ve Vâsık'ın bir gömleği sadece bir defa giydikleri söylenmektedir.¹⁶² Aynı şekilde Hârûnürreşîd'in on binden fazla gömleğinin olması, bu kıyafetin ne kadar tercih edildiğini göstermesi bakımından kayda değerdir.¹⁶³ Tebaadan halifeler kadar olmasa da sayısı yüzlerle ifade edilen gömleğe sahip kişiler vardı.¹⁶⁴ Halk ekonomik durumuna göre farklı kalite, kumaş ve renklerde kamîs giyiyordu.¹⁶⁵ Durumu daha iyi olanlar altın gibi değerli taşlarla süslenmiş gömlekler

¹⁵⁸ Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb*, 4/99; İbrâhim, *el-Mu'cemü'l-'Arabi*, 533.

¹⁵⁹ Şemseddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kaymaz ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnût, Hüseyin el-Esed (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1984), 3/234.

¹⁶⁰ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 9/161.

¹⁶¹ Abbâsîlerde kamîs giyenler hakkında bkz. Charles Pellat, *el-Câhiz fi'l-Basra ve Bağdâd ve Sâmerrâ*, çev. İbrâhim el-Keylânî (Dımaşk: Daru'l-Yakazati'l-Arabiyyeti, 1961), 395.

¹⁶² Geniş bilgi için bkz. Câhiz, *Kitâbü't-Tâc*, 150-155.

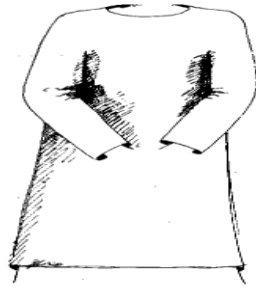
¹⁶³ İbn Zübeyr, *Kitâbü'z-Zehâir ve't-tuhaf*, 214.

¹⁶⁴ İbn Zübeyr, *Kitâbü'z-Zehâir ve't-tuhaf*, 187.

¹⁶⁵ Pellat, *el-Câhiz fi'l-Basra ve Bağdâd ve Sâmerrâ*, 395.

giyiyordu. Mesela Me'mûn dönemi meşhur şarkıcılarından İshâk b. İbrahim el-Mevsılî'nin *Dabîkî* (Ar. ديبكى) kumaşından Venüs Gezegenini andıran şekillerin nakşedildiği kaliteli bir gömleği vardı.¹⁶⁶ Yine Emîn dönemi şarkıcılarından Arîb altınlarla bezenmiş bir kamîs giyiyordu.¹⁶⁷ Kadınlar için kamîse oldukça benzeyen *Dir* (Ar. الدرع) adında başka bir gömlek tarzı daha vardı.¹⁶⁸ Orta kısmında cepleri olan dir'in kısa olanı evde giyiliyor ve genelde ipek ve ince pamuktan imal edilenler tercih ediliyordu. Çünkü dir' beden üzerine giyilen ilk kıyafetti ve diğer elbiselerin altına giyiliyordu. Genellikle uzun kollu oluyordu; ancak bir karış uzunluğunda kısa kollu olan dir'ler de vardı ve bunlar hanımlar tarafından evde giyiliyordu.¹⁶⁹ Dir', askerlerin giydiği zırh için de kullanılmaktaydı.¹⁷⁰ Kadınların giydiği dir'den farklı olsa da şekil olarak benzediği için aynı isim kullanılıyor olmalıdır.

Şekil 8: Kamîs

Kaynak: İbn Abdissettâr, *Libâsu'r-Resûl ve's-Sahâbe ve's-Sahâbiyyât*, 181.

Bedene giyilen elbiselerden bir diğeri de *Sirvâl*dir (Ar. سروال). Farsça şalvâr'dan geçmiştir. Bel kısmından ayaklara kadar olan bir kıyafettir.¹⁷¹ Günümüzdeki şalvar ve pantolona benzemektedir. İzâr gibi sirvâl de her iki cins tarafından kullanılıyordu ve bedeni kapatan diğer kıyafetlerin

¹⁶⁶ Ahsan, *Social Life Under the Abbasids*, 38.

¹⁶⁷ Muhammed b. Ahmed b. İshâk b. Yahyâ Ebu't-Tayyib el-Vişâ, *ez-Zarîf ve'z-zürafâ* thk. Kemâl Mustafa (Mısır: Mektebetü'l-Hancı, 1371/1953), 219.

¹⁶⁸ İbrâhim, *el-Mu'cemü'l-'Arabi*, 170.

¹⁶⁹ Geniş bilgi için bkz. Ubeydî, *el-Melâbisü'l-'Arabiyye*, 216-217.

¹⁷⁰ Askerlerin kalkan olarak giydiği dir' için bkz. Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 9/292.

¹⁷¹ İbrâhim, *el-Mu'cemü'l-'Arabi*, 234.

içine giyiliyordu. Sirvâl Ebü'l-Abbâs es-Seffâh'tan¹⁷² ilk asrın son halifesi Mütevekkil'e¹⁷³ kadar saray erkânı ve halk tarafından giyiliyordu.¹⁷⁴ Kadınların giydiği sirvâl erkeklerinkinden farklıydı.¹⁷⁵ Hemedânî'nin *Makâmât*'ında Bağdat'taki bir kadının sirvâl giydiği zikredilmekte ve bunun yirmi zirâ' ölçüsünde şalvâr gibi oldukça geniş olduğu ifade edilmektedir.¹⁷⁶

Şekil 9: Sirvâl

Kaynak: İbn Abdissettâr, *Libâsu'r-Resûl ve's-Sahâbe ve's-Sahâbiyyât*, 186.

Bedene giyilen bir diğer elbise *Sudra*dır (Ar. صدره). İshâk b. İbrahim ve Mu'tasım savlecân oynadıkları sırada halife renkli bir sudra giymiş ve altın bir minteka takmıştı.¹⁷⁷ Askerler de zırhlarının üzerine sudra giyiyordu.¹⁷⁸ Sudranın günümüzdeki yeleğe benzediği düşünülebilir. Çalışmada ele alınan kaynaklarda İlk dönem Abbâsî kadınlarının sudra giydiklerine dair bir bilgi aktarılmamaktadır. Burada bir başka elbise daha zikredilmelidir. Bazı Abbâsî komutanları *Tennûr* (Ar. تنور) adında etek benzeri demirden mamul bir elbiseyi üzerinde sudra ile zırh olarak giyiyordu.¹⁷⁹ Bununla beraber kadınların tennûr giyip giymediklerinden bahsedilmemekte; ancak tennûrun günümüz Arap kadınları tarafından

¹⁷² Makdisî, *el-Bed' ve't-târîh*, 6/89.

¹⁷³ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 9/154.

¹⁷⁴ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 9/139.

¹⁷⁵ Ahsan, *Social Life Under the Abbasids*, 45.

¹⁷⁶ Ebü'l-Fazl Bedüzzamân Ahmed b. el-Hüseyn b. Yahyâ el-Hemedânî, *Makâmâtü Bedüzzamân el-Hemedânî*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd (b.y.: el-Mektebetü'l-Ezheriyye, 1341/1923), 131.

¹⁷⁷ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 9/121.

¹⁷⁸ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 9/292.

¹⁷⁹ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, c. 9, s. 432.

giyildiği bilinmektedir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda tennûrun o dönem kadınları tarafından da giyildiği tahmin edilebilir. Son olarak zikredilebilecek elbise *Gilâle*dir (Ar. الغلالة). Gilâle oldukça ince ve narin geceliğe benzer bir elbisedir. Elbisenin içine de giyilebilen gilâle, beden üzerine giyilen ilk kıyafetti.¹⁸⁰ Elbisenin ya da zırhın altına giyilen bir içlikti.¹⁸¹ Gilâlede keten gibi bedeni terletmeyecek kumaşların yanı sıra kırmızı gibi farklı renkler tercih ediliyordu.¹⁸² Gilâle hem kadınlar hem erkekler tarafından giyiliyordu. Bu bağlamda Halife Hâdî'nin,¹⁸³ Hârûnürreşîd'in,¹⁸⁴ Mûtevekkil'in¹⁸⁵ ve Reşîd dönemindeki bazı cariyelerin giydikleri gilâleler kayda değerdir.¹⁸⁶ Bahsi geçen bu rivayetlerde cariyelerin gilâleyi genelde işret, eğlence meclislerinde giydikleri görülmektedir. Hârûnürreşîd döneminde Ebû Kâbûs adındaki bir adamın gilâle giymesi, bu kıyafetin yalnız saray çevresine özgü olmadığını halk tarafından da giyildiğini göstermektedir.¹⁸⁷

Sonuç

İnsanlık tarihi ile yaşıt olan kılık kıyafet olgusu toplumların sahip oldukları kültürden, yaşam tarzı gelenek görenek ve inanç yapısından ve bunların yanı sıra coğrafi koşul ve imkânlardan etkilenmektedir. Bütün bunlar her toplumun kendine mahsus bir kılık kıyafet kültürünün oluşmasını sağlamıştır. Hatta zamanla toplum içerisindeki farklı grup ve zümrelerin kendilerine özgü giyim tarzları zuhur etmiştir.

Hız. Peygamber (s.a.v.) ve dört halife dönemlerinde toplumun ekseriyetinde yöresel kıyafetler ve sade giyim tarzı hâkimdi. Ancak Emevîler döneminde genişleyen sınırlarla birlikte farklı kültür ve medeniyetlerle karşılaşmanın bir sonucu olarak Müslümanların giyim tarzlarında belirgin bir değişim meydana gelmiştir. Bu değişim Abbâsîler dönemindeki Mevâlî-Arap yakınlaşması ve de Müslümanların gayr-i

¹⁸⁰ Vişâ, ez-Zarîf ve'z-zürafâ', 160.

¹⁸¹ Fîrûzâbâdî, el-Kâmusü'l-muhît, 817.

¹⁸² İmrânî, el-İnbâ' fî târîhi'l-hulefâ', 1/83.

¹⁸³ Taberî, Târîhu't-Taberî, 8/218.

¹⁸⁴ İbn Fazlullâh el-Ömerî, Mesâlikü'l-ebşâr fî memâlikü'l-emsâr, 24/215.

¹⁸⁵ Ebû'l-Kâsım Sikatüddîn Ali b. Hasan b. Hibetullâh İbn Asâkir, Târîhu Dimaşk, thk. Amr b. Garâme el-Amrî (Dimaşk: Dârü'l-Fikr, 1415/1995), 17/409.

¹⁸⁶ İmrânî, el-İnbâ' fî târîhi'l-hulefâ', 1/83.

¹⁸⁷ Bağdâdî, Târîhu Bağdad ev Medîneti's-Selâm, 8/30.

müslimlerle daha yoğun bir şekilde iletişime geçmeleriyle beraber ivme kazanmıştır. Abbâsîler döneminde giyim tarzındaki değişim ve dönüşümü saray ahalisinden, meslek gruplarına kadar sosyal hayatın birçok alanında görmek mümkündür. Bu bağlamda öncelikli olarak halifenin ya da ileri gelen devlet adamlarının yanına girileceği zaman giyilmesi zorunlu tutulan kıyafetler belirlenmiştir. Hatta fertler diğer insanlarla olan iletişimlerine giyim kuşamları ile yön vereceklerine inanmaya başlamışlardır. Cübbe, ridâ, kabâ' ve sirvâl gibi toplumun bütün kesimleri tarafından giyilebilen kıyafetlerin yanı sıra toplumdaki farklı zümrelere özgü kıyafetler ortaya çıkmıştır. Devlet adamlarının giydiği kıyafeti tüccarlar giymemiş, şâirler ve şarkıcılar kendilerine özgü renkli kıyafetleri ile arz-ı endâm etmişlerdir. Gerek aynı kıyafetler gerekse farklı kıyafetler olsun haliyle bunların kumaşı, dokuması ve kalitesi de giyecek olan kişilerin iktisâdî durumuna ve toplum içindeki konumuna göre değişiklik arz etmiştir. Yine söz konusu dönemin kıyafetleri pamuk, keten, ipek, yün, kadife ve hayvan derisi gibi farklı kumaş ve maddelerden üretilmiştir.

Çalışmamız sırasında ele aldığımız dönem için başa giyilen kıyafetlerden kalensuva, tavîle, imâme, rusâfiyye, asâbe, hımâr, kınâ', mikna', burku', nikâb, lisâm, taylesân, daniyye, kub', tâc ve iklîl ile ilgili rivayetlere ulaşılmıştır. Bunlardan tavîle, imâme, rusâfiyye ve daniyyenin erkekler tarafından giyilmesinin yanı sıra bu kıyafetler halifelik ya da kadılık gibi farklı zümrelere işaret etmiştir. Asâbe, hımâr, kınâ', mikna', burku', nikâb ve iklîl kıyafetlerinden bazılarının da inanç ilişkisi bağlamında kadınlar tarafından baş bölgesine giyildiği görülmüştür. Diğer taraftan kalensuva, lisâm ve tâc ise hem erkekler hem kadınlar tarafından giyilebilen kıyafetlerden olmuştur. Bunlardan özellikle lisâm coğrafi izler taşımaktadır.

Abbâsîlerin bu asrında bedene giyilen kıyafetler ise bürde, dürrâa, veşy, kabâ', izâr, ridâ, mübattane, cübbe, haftân, bornos, kürk, kamîs, minteka, tikke, mitraf, zünnâr, sirvâl, sudrâ, tennûr ve gilâleydi. Bunlardan ridâ ve kabâ'ın dış kıyafet; izâr, sirvâl, gilâle, kamîs ve tikkenin de iç kıyafet olarak hem kadınlar hem erkekler tarafından giyildiği anlaşılmıştır. İzâr erkekler tarafından dış kıyafet olarak da giyilebilirken dir' kadınların iç kıyafet olarak giydiği gömlekti. Ayrıca cübbe, haftân (kaftân), dürrâa, veşy ve bornos da erkeklerin dış giyim için tercih ettikleri

beden kıyafetleriydi. Bunlardan dürrâa ve özellikle cübbe elde edilmesi kolay olması hasebiyle toplumun her kesimi tarafından tercih edilmiş; ama bunların üretimi ve kalitesi giyene göre değişiklik arz etmiştir. Diğer taraftan kaftân ve veşy gibi kıyafetler zenginlerin giyimi arasında yer alırken, elbette ki belirli bir zümreye işaret etmiştir.

Kaynakça

- Ahsan, Mohammad Manazir. *Social Life Under the Abbasids*. London: Longman, 1979.
- Ali, Cevad. *el-Mufasssal fî târîhi'l-'Arab kable'l-İslâm*. 20 Cilt. b.y.: Dâru's-Sâkî, 4. Basım, 1422/2001.
- Arslantaş, Nuh. *Abbâsîler ve Fatımîler Döneminde Yahudiler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Bâ Mahreme, Ebû Muhammed Afifüddîn Abdullâh Tayyib b. Abdillâh b. Ahmed. *Kılâdetü'n-nahr fî vefeyâtî a 'yâni'd-dehr*. thk. Bû Cuma' Mekkî, Hâlid Zevârî. 6 Cilt. Cidde: Dâru'l-Menhâc, 1428/2008.
- Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî el-Hatîb. *Târîhu Bağdad ev Medîneti's-Selâm*. thk. Beşşar Avvâd Ma'rûf. 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422/2002.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail Ebû Abdillâh. *Sahih-i Buhârî*. thk. Muhammed Zehîr b. Nâsır en-Nâsır. Dimaşk: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2002.
- Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb. *el-Beyân ve't-tebyîn*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, 1423/2002.
- Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb. *el-Hayevân*. 7 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1424/2003.
- Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb. *Kitâbü't-Tâc fî Ahlâki'l-Mülûk*. thk. Ahmed Zeki Paşa. Kahire: Matbaatü'l-Emîriyye, 1332/1913.
- Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb. *Resâilu'l-Câhiz*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1383/1964.
- Çağlayanereli, Mustafa vd. "Kültür Sosyolojisinde İhmal Edilen Konu: Giyim-Kuşam". 1. *Uluslararası Moda, Sanat ve Tasarım Kongresi*. ed. Emine Koca vd. 869-887. Gaziantep: İksad, 2017.

- Dalkılıç, Mehmet. *Abbasi Devletinde Hanedan Krizi ve İlk İç Savaş* (H. 175-198/ M. 791-813). Ankara: İlâhiyât, 2. Basım, 2021.
- Ebü'l-Fidâ, İmadüddîn el-Melikü'l-Müeyyed İsmail b. Ali. *el-Muhtasâr fî ahbârî'l-beşer (Târîhu Ebi'l-Fidâ)*. 4 Cilt. Mısır: el-Matbaatü'l-Hüseyniyyetü'l-Mısıriyyetü, ts.
- Esin, Emel. *Türk Kültüründen Görüntüler Dizisi Sayı 3: Türk Kültür Tarihi İç Asya'daki Erken Safhalar*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1985.
- Ferâhîdî, Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Basrî. *Kitâbü'l-'Ayn*. thk. Mehdî el-Mahzûmî, İbrahim es-Sâmerrâî. 8 Cilt. b.y.: Mektebetü'l-Hilâl, ts.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yâkub b. Muhammed. *el-Kâmusü'l-muhît*. thk. Muhammed Naîm el-İrkusûsî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 8. Basım, 1356/1938.
- Hamevî, Şihâbüddîn Ebû Abdillâh Yâkût b. Abdillâh er-Rûmî Yâkût. *Mu'cemü'l-büldân*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru's-Sâdr, 2. Basım, 1415/1995.
- Hamevî, Şihâbüddîn Ebû Abdillâh Yâkût b. Abdillâh er-Rûmî Yâkût. *Mu'cemü'l-üdebâ'*. thk. İhsan Abbâs. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1413/1993.
- Hemedânî, Ebü'l-Fazl Bedîüzzamân Ahmed b. el-Hüseyn b. Yahyâ. *Makâmâtu Bedîüzzamân el-Hemedânî*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. b.y.: el-Mektebetü'l-Ezheriyye, 1341/1923.
- Himyerî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Abdilmün'im es-Sanhâcî. *er-Ravzü'l-mi'târ fî haberi'l-aktâr*. thk. İhsan Abbâs. Beyrut: Müessesetü Nâsır lissekâfe, 2. Basım, 1400/1980.
- Hitti, Philip K. *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*. çev. Salih Tuğ. 2 Cilt. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1989.
- İbn Abdissettâr, Ebû Talhâ Muhammed Yûnus. *Libâsu'r-Resûl ve's-Sahâbe ve's-Sahâbiyyât*. Medine: Mektebetü Melik Fahd, 1424/2003.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Sikatüddîn Ali b. Hasan b. Hibetullâh. *Târîhu Dımaşk*. thk. Amr b. Garâme el-Amrî. 80 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Fıkr, 1415/1995.
- İbn Ebû Ya'lâ, Ebü'l-Hüseyn İbnü'l-Ferra Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin el-Bağdâdî el-Hanbelî. *Tabakâtü'l-Hanâbile*. thk. Muhammed Hamid el-Fıkî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.

- İbn Fazlullâh el-Ömerî, Ebü'l-Abbas Şehâbeddin Ahmed b. Yahyâ. *Mesâlikü'l-ebsâr fî memâlikü'l-emsâr:Memâlikü's-şarki'l-İslâmî ve't-Türk ve Mısır ve's-Şam ve'l-Hicaz*. Ebûzabî [Abudabi]: el-Mecmaü's-Sekafî, 1422/2002.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fida İmâdüddin İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 15 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1406/1986.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sadır, 3. Basım, 1414/1993.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî. *Muhtasârü târihi Dimaşk li-İbn Asâkir*. thk. Ruhiye en-Nehhas, Murad, Mutî' Riyâd Abdülhamid, Muhammed. 29 Cilt. Dimaşk/Suriye: Dâru'l-Fikr, 1404/1984.
- İbn Miskeveyh, Ebû Ali Ahmed b. Muhammed. *Tecâribü'l-ümem ve te'âkibü'l-himem*. thk. Ebu'l-Kâsım İmâmî. Tahran: Seruş, 1420/2000.
- İbn Tağrîberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf. *en-Nücûmü'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kahire*. 16 Cilt. Mısır: Vizâretü's-Sekâfe ve'l-İrşâdu'l-Kavmiyye, Dâru'l-Kütüb, ts.
- İbn Zübeyr, Kâdı er-Reşîd. *Kitabü'z-Zehâir ve't-tuhaf*. thk. Muhammed Hamîdullâh. Kuveyt: Dâiretü'l-Matbuât ve'n-Neşr, 1378/1959.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed Bağdâdî. *el-Muntazam fî tarihi'l-mülûk ve'l-ümem*. thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ, Mustafa Abdülkâdir Atâ. 19 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1412/1992.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasan İzzeddîn Ali b. Muhammed b. Abdülkerîm. *el-Kâmil fî't-târih*. thk. Ömer Abdüsselâm Tedmûrî. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbu'l-Arabiyye, 1417/1996.
- İbnü'l-İbri, Ebü'l-Ferec Barhebraeus Yuhanna. *Târîhu muhtasari'd-düvel*. thk. el-Yesûî Anton Sâlihânî. Beyrut: Daru's-Şark, 2. Basım, ts.
- İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Fellâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed. *Şezerâtü'z-zeheb fî ahabîri men zeheb*. thk. Mahmûd el-Arnâvûd. 11 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1986/1406.
- İbnü'l-Mu'tez, Ebü'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed el-Mu'tez-Billah b. Ca'fer Mütevekkil-Alellah. *Tabakâtü's-şu'arâi'l-muhdesîn= Tabâkâtü's-*

- şu 'arâ fî medhi'l-hulefâ ve'l-vüzerâ. thk. Abdüssettâr Ahmed Ferâc. Kahire: Dâru'l-Meârif, 3. Basım, ts.
- İbnü'l-Verdî, Ebû Hafs Zeynüddîn Ömer b. el-Muzaffer el-Bekrî el-Kureşî el-Maarrî. *Târîhu İbni'l-Verdî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1416/1996.
- İbnü't-Tiktaka, Ebû Ca'fer Safiyyüddîn Muhammed b. Ali b. Tabâtabâ. *el-Fahrî fî'l-Âdâbi's-Sultâniyye ve'd-Düvelü'l-İslâmiyye*. thk. Abdulkâdir Muhammed Mâyû. Beyrut: Dâru'l-Kalemi'l-Arabî, 1417/1997.
- İbrahim Mustafa, Ahmed ez-Zeyyât, Hamid Abdülkâdir, Muhammed en-Neccâr. *el-Mu'cemü'l-vasît*. b.y.: Dâru'd-Da'vet, ts.
- İbrâhim, Receb Abdülcevâd. *el-Mu'cemü'l-'Arabi li-esmâi'l-melâbis (fî Da'vi'l-Me'âcim ve'n-nusûsi'l-müvessekati mine'l-Câhiliyyeti hattâ el-'asri'l-hadîs)*. Kahire: Dâru'l-Âfâki'l-Arabiyye, 2002.
- İmrânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. *el-İnbâ' fî târîhi'l-hulefâ*. thk. Kâsım es-Sâmerrâi. Kahire: Dâru'l-Âfâki'l-Arabiyye, 1421/2001.
- İsfâhânî, Ali b. el-Hüseyîn b. Muhammed Ebü'l-Ferec. *el-Egânî*. thk. İhsan Abbâs. 25 Cilt. Beyrut: Dâru's-Sâdr, 3. Basım, 1429/2008.
- İyaz, Ebü'l-Fazl Kadi İyaz b. Musa b. el-Yahsubi. *Tertîbü'l-medârik ve takrîbü'l-mesâlik*. thk. Abdulkadir es-Sahravî. 8 Cilt. Magrib: Matbaatü Fezale, 1389/1970.
- Köse, Ayten, Ali, Ali. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 3. Basım, 2013.
- Makdisî, Mutahhar b. Tâhir. *el-Bed' ve't-târîh*. 6 Cilt. Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyyeti, ts.
- Makrîzî, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdülkâdir. *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi-zikri'l-hıtat ve'l-âsâr=el-Hıtatü'l-Makrîziyye*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Makrîzî, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdülkâdir. *İt'âzü'l-Hünefâi bi ahbâri'l-eimmeti'l-Fâtimiyyîne'l-hülefâ*. thk. Cemâleddîn eş-Şeyyâl. Mısır: Meclisü'l-Alâ Lişuûni'l-İslâmiyye, ts.
- Mes'ûdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali. *et-Tenbîh ve'l-işrâf*. thk. Abdullah İsmail es-Sâvî. Kahire: Daru's-Sâvî, ts.
- Mes'ûdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali. *Mürûcü'z-zeheb ve me'âdinü'l-cevher (fî tühafi'l-eşrâf mine'l-mülûk ve ehli'd-dirâyât*. thk. Müfid

- Muhammed Kameyha. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1390/1971.
- Mez, Adam. *Onuncu Yüzyılda İslam Medeniyeti: İslam'ın Rönesansı*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2000.
- Murtazâ ez-Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk el-Hüseynî Ebü'l-Feyz. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. 40 Cilt. b.y.: Dârun-Nefâis Dâru'l-Hedâye, ts.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahihi Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, ts.
- Ömer, Ahmed Muhtar, Abdülhamîd. *Mu'cemü'l-lugati'l-Arabiyyeti'l-muâsıra*. 4 Cilt. Kahire: Alemü'l-Kütüb, 2008.
- Öztürk, Levent. *İslâm Toplumunda Hristiyanlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012.
- Öztürk, Nermin. "Hinduizm'deki Günlük İbadetlerden: Sandhyavandanam". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46/46 (Ocak 2019), 15-36.
- Pellat, Charles. *el-Câhiz fi'l-Basra ve Bağdâd ve Sâmerrâ*. çev. İbrahim el-Keylânî. 1 Cilt. Dimaşk: Daru'l-Yakazati'l-Arabiyyeti, 1961.
- Pendergast, Sara - Pendergast, Tom. *Fashion Costume and Culture: Clothing Headwear Body Decorations and Footwear Through the Ages*. Detroit: Thomson Gale, 2004.
- Reşîdî, Sabîha Reşîd. *el-Melâbisü'l-'Arabiyye ve tetavvürühâ fi'l-'uhûdi'l-İslâmiyye*. Müessesetü Me'ahidi'l-Fenniyye, 1980.
- Rızâ, Ahmed. *Mu'cemu metni'l-luga: Mevsu'atu lugaviyye hadîse*. 5 Cilt. Beyrut: Daru Mektebeti'l-Hayat, 1958.
- Sâbii, Ebü'l-Hüseyn Hilâl b. Muhassin b. İbrâhim. *Rüsûmu Dâri'l-Hilâfe*. thk. Mikail Avvâd. Beyrut: Dârü'r-Raidi'l-Arabi, 2. Basım, 1406/1986.
- Safedî, Ebü's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. thk. Ahmed Arnavut Türkî Mustafa. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420/2000.
- Seyf b. Ömer. *el-Fitnetü ve vak'atü'l-Cemel*. b.y.: Dârun-Nefâis, 1993.

- Sıbt İbnü'l-Cevzî, Şemseddin Ebu'l-Muzaffer Yûsuf b. Kızıoğlu b. Abdillâh. *Mirâtü'z-zamân fî tevârîhi'l-a'yân*. thk. Muhammed Berekât vd. Dımeşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyyeti, 1434/2013.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-Mustazrâf min ahhârî'l-cevârî*. thk. Selâhaddîn el-Müneccid. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Cedîd, 2. Basım, 1396/1976.
- Şâbüştî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed. *ed-Deyârât*. thk. Korkîs Avvâd. Beyrut: Dârü'r-Raidî'l-Arabi, 1406/1986.
- Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid. *Târîhu't-Taberî: Târîhu'r-rusul ve'l-müluk*. thk. Arîb b. Sa'd el-Kurtubî. Beyrut: Dâru't-Türâs, 2. Basım, 1387/1967.
- Tenûhî, Ebû Ali el-Muhassin b. Ali b. Muhammed el-Kâdî. *el-Ferec ba'de's-şiddeti*. 5 Cilt. thk. Ubûd eş-Şâlicî. Beyrut: Dâru Sadr, 1398/1978.
- Tenûhî, Ebû Ali el-Muhassin b. Ali b. Muhammed el-Kâdî. *Nişvârü'l-muhâdara ve ahhârü'l-müzâkere*, 8 Cilt. b.y.: y.y., 1391/1971.
- Teymur Paşa, Ahmed b. İsmail b. Muhammed. *Mu'cemu teymûr el-kebîr fî'l-elfâzi'l-âmmiyye*. ed. Hüseyin Nassar. 6 Cilt. Kahire: Darü'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 2. Basım, 2002.
- Tezcan, Mahmut. "Giyim Olgusuna Sosyo-Kültürel Bakış ve Türklerde Giyim". *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)* 16/1 (Erişim 05 Eylül 2019), 255-276. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000932
- Ubeydî, Salâh Hüseyin. *el-Melâbisü'l-'Arabîyyeti'l-İslâmiyye fî'l-'asri'l-Abbâsî*. Bağdat: Vizaretü's-Sekâfe ve'l-İ'lâm, Dâru'r-Reşîd linneşr, 1400/1980.
- Vâkıdî, Muhammed b. Ömer b. Vâkıd es-Sehmî el-Eslemî Ebû Abdullah. *Fütûhu's-Şâm*. 2 Cilt. Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1947.
- Vişâ, Muhammed b. Ahmed b. İshâk b. Yahyâ Ebu't-Tayyib. *ez-Zarîf ve'z-zürafâ'*. thk. Kemâl Mustafa. Mısır: Mektebetü'l-Hancı, 2. Basım, 1371/1953.
- Yâfiî, Ebû Muhammed Afîfüddîn Abdullâh b. Es'ad b. Ali b. Süleymân el-Yemânî. *Mir'âtü'l-cenân ve ibretü'l-yakzân*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1366/1997.

- Ya'kûbî, İbn Vâzih Ahmed b. İshâk b. Ca'fer. *Meşâkiletü'n-nâs lizamânihim ve mâ yügallibu âleyhim fî külli 'asr.* thk. Vilyam Milverd. Beyrut: Dâru'l-Kitâbu'l-Cedîd, 2. Basım, 1400/1980.
- Yılmaz, Metin. "Emevî ve Abbasî Dönemi Resmi Kıyafetleri". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/26-27 (01 Eylül 2008), 237-250. <https://doi.org/10.17120/omuifd.26426>
- Zehebî, Şemseddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kaymaz. *el-İber fî haberi men gaber.* thk. Ebû Hâcer Muhammed es-Saîd b. Bisyunizoğlu. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Zehebî, Şemseddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kaymaz. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'.* thk. Şuayb el-Arnût, Hüseyin el-Esed. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1405.
- Zehebî, Şemseddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kaymaz. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-(tabakâtü'l-) meşâhîr ve'l-a'lâm.* thk. Ömer Abdüsselâm Tedmûrî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, 2. Basım, 1413/1993.